

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Исторически факултет
Катедра „Стара история, тракология и средновековна история“

АВТОРЕФЕРАТ
на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен
доктор
в професионално направление 2.2. История и археология (Стара история)

на тема:
„ДРЕВНА ТРАКИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯТА НА КСЕНОФОНТ“

Докторант: Николай Пенев, редовен докторант в докторска програма Стара история и тракология (Стара история) към Катедра по Стара история, тракология и средновековна история
Научен ръководител: доц. д-р Юлия Цветкова

София 2025

Настоящият автореферат представя основните положения, изводи и приноси на дисертационния труд. Изследването включва въведение, три глави (всяка с вътрешна йерархична структура), заключение, индекс, списък на използваната литература (антични и средновековни автори, онлайн ресурси и съвременни научни изследвания), както и две приложения под формата на каталози. Общият обем на дисертацията възлиза на 578 страници.

Благодарности

Настоящото изследване не би било възможно без напътствията, подкрепата и професионалното ръководство на доц. д-р Юлия Цветкова. Изказвам своята най-дълбока и искрена благодарност към нея за проявеното търпение и постоянната ѝ готовност да отделя време за обсъждане на най-разнообразни идеи, както и за безсънните нощи, прекарани в редактиране на моите текстове. Благодарение на доц. Цветкова, също така, имах възможност да се запозная с различни направления на историческата наука – участието ми в няколко археологически и нумизматични проекта под нейно ръководство значително разшири хоризонта на изследването.

На проф. дин Диляна Ботева дължа изключително много, тъй като началото на моя *анабазис* с Ксенофонт беше положено с магистърската ми теза „Сведения за историята и културата на Тракия и траките в Scripta Minora на Ксенофонт“, която написах и защитих под нейното научно ръководство.

На проф. дин Петър Делев, който бе така добър да направи рецензия на моята магистърска теза. Неговите мъдри съвети и ценни препоръки положиха основите на настоящото изследване.

Огромна признателност дължа на проф. д-р Мирена Славова и гл. ас. д-р Николай Шаранков от катедра „Класическа филология“ на СУ „Св. Климент Охридски“, които с изключително търпение и добронамереност ме въвеждаха в старогръцкия език и култура.

На катедрата по „Стара история, Тракология и Средновековна история“, и на музата Клио, които ме преведоха през дебрите на ксенофоновото творчество и заложените в него идеи.

На Надка Димитрова – моята първа учителка в М. Търново, която ме запозна с Разказа. Признателен съм на д-р Атанас Орачев за възможността да се консултирам с него по всевъзможни историографски проблеми.

Длъжен съм да благодаря на проф. Александр Прилуцкий, който беше така добър да ми изпрати непубликуваната дисертация на Э. Фролов „Жизнь Ксенофонта и его общественно-политические воззрения (преимущественно по "Малым сочинениям")“.

На д-р Павел Евдокимов, който преснима за мен статията на Э. Фролов „Жизнь и деятельность Ксенофонта“.

И не на последно място – на Франциска ван Бурен и моето семейството, което винаги ме е подкрепяло.

Изразявам своята признателност за направените писмени констатации, бележки и коментари по време на вътрешното обсъждане към проф. д-р Петър Делев, проф. д-р Мирена Славова, гл. ас. д-р Николай Шаранков, проф. д-р Александър Николов, проф. дин Диляна Ботева, проф. д-р Ивайла Попова, доц. д-р Юлия Цветкова, доц. д-р Никола Дюлгерев, гл. ас. д-р Кабала Мукарзел, гл. ас. д-р Юлий Емилов и гл. ас. д-р Десислава Владимирова.

Съдържание на дисертационния труд

ВЪВЕДЕНИЕ.....	5
ГЛАВА 1. КСЕНОФОНТ. ЖИВОТ И ДЕЙНОСТ	12
1.1 Историческа събитийност	14
1.1.1 Рождената дата на Ксенофонт и годината на неговата смърт	15
1.1.2 Произход и семейство	25
1.1.3 За образованието на „атическата муза“	30
1.1.4 Битката при Делион	32
1.1.5 В Беотийски плен	32
1.1.6 Пирът при Калий	32
1.1.7 Походът на Кир Млади (Анабазис на Кир).....	33
1.1.8 Отстъплението на наемниците (Анабазис на Ксенофонт)	42
1.1.9 Стратег на Севт	63
1.1.10 Под символа Ламбда.....	64
1.1.11 Почетно изгнание от Атина	67
1.1.12 Възпитанието на „Диоскурите“ в Спарта	68
1.1.13 Живот в Скилунт.....	69
1.1.14 Ксенофонт в Magna Graecia.....	70
1.1.15 Героичната гибел на Грил при Мантинея	71
1.2 Ксенофонт и неговия <i>анабазис</i>	72
1.2.1 Ксенофонт и политическия елит.....	73
1.2.2 Ксенофонт като лидер и ойкист.....	73
1.2.3 Политическите възгледи на Ксенофонт	74
1.3 Основни изводи	76
ГЛАВА 2. ЛИТЕРАТУРНО НАСЛЕДСТВО И ВЛИЯНИЕ.....	78
2.1 В танц с музите	78
2.1.1 Ксенофонт като автор	78
2.1.2 Ксенофонт като историк	79
2.1.3 Ксенофонт като философ.....	80
2.2 Corpus Xenophonticum	81
2.2.1 Агезилай	83
2.2.2 Анабазис	85
2.2.3 Апология на Сократ.....	88
2.2.4 Атинската държавна уредба	90

2.2.5 За лова с кучета	93
2.2.6 Киропедия	95
2.2.7 За ездаческото изкуство	98
2.2.8 Хипарх	101
2.2.9 Гръцка история.....	102
2.2.10 Хиерон	105
2.2.11 Лакедемонската държавна уредба	107
2.2.12 Спомени за Сократ.....	109
2.2.13 За добрия стопанин	111
2.2.14 Пирът.....	116
2.2.15 За приходите	118
2.3 Влияние и рецепции	121
2.3.1 Ксенофонт и Платон.....	121
2.3.2 Падането на дома на Ахеменидите	122
2.3.3 Зашифрованата поема на Лъв Мъдри	125
2.4 Основни изводи	127
ГЛАВА 3. ДРЕВНА ТРАКИЯ И ТРАКИТЕ В CORPUS XENOPHONTICUM	132
3.1 Образи и маски	135
3.1.1 Командири и наемници	136
3.1.1 Царе и аристократи.....	145
3.1.3 Кой се крие зад маската на Созий в античната комедия?	159
3.1.4 Учителят на „Лудия Сократ“ и майката на боговете	168
3.2 Малоазийска Тракия (Хеп., Ап. 6.4.1) и някои родствени на траките общности	170
3.2.1 Малоазийска Тракия.....	170
3.2.2 Фригия	177
3.2.3 Малоазийска Мизия	181
3.2.4 Пафлагония.....	183
3.2.5 Мосинойки	186
3.3 Орхестра	188
3.3.1 Селища и стопанство	188
3.3.2 Религията на траките	195
3.3.3 Пирът на траките.....	196
3.4 Списък на някои географски реалии в Corpus Xenophonticum	199
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	204
ИНДЕКС	207

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	215
Антични извори.....	215
Онлайн ресурси.....	223
Съвременни изследвания	223
ТОМ II.	
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	
ПРИЛОЖЕНИЕ I. КАТАЛОГ НА СВЕДЕНИЯТА ЗА ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА КСЕНОФОНТ	244
КСЕНОФОНТ	245
Агезилай	245
Анабазис	245
Киропедия	366
За конницата	367
Гръцка история.....	368
Спомени за Сократ.....	369
За добрия стопанин	372
Пирът	373
ЦИЦЕРОН	374
КОРНЕЛИЙ НЕПОТ.....	376
ДИОДОР СИЦИЛИЙСКИ.....	377
СТРАБОН	379
ВАЛЕРИЙ МАКСИМ	380
ДИОН ХРИЗОСТОМ	381
ПЛУТАРХ	382
ПАВЗАНИЙ	383
ПОЛИЕН	387
ХАРПОКРАТИОН	389
ЛУКИАН ОТ САМОСАТА	390
АВЪЛ ГЕЛИЙ	391
АТЕНЕЙ.....	394
КЛАВДИЙ ЕЛИАН.....	396
ФЛАВИЙ ФИЛОСТРАТ	398
ДИОГЕН ЛАЕРТСКИ.....	399
МАРКЕЛИН	405
ФОТИЙ	407
ΣΟΥΔΑ.....	408

ПРИЛОЖЕНИЕ II. КАТАЛОГ НА СВЕДЕНИЯТА НА КСЕНОФОНТ ЗА ДРЕВНА ТРАКИЯ И ТРАКИТЕ	410
КСЕНОФОНТ	411
Агезилай	411
Анабазис	413
Апология на Сократ	502
Атинската държавна уредба	503
За лова с кучета	505
Киропедия	507
За конницата	514
Хипарх	515
Гръцка история.....	516
Хиерон	563
Лакедемонската държавна уредба	564
Спомени за Сократ.....	565
За добрия стопанин	568
Пирът	569
За приходите	578

Въведение

В началото на всеки научен текст стои въведението, което често се пише последно. Подобно на змията, захапала опашката си – древния символ *uroboros* (οὐροβόρος), предговорът свързва края с началото, разказвайки за изминатия път и наученото по него.

Ключът към античния текст е неговият създател, затова едва ли е възможно да се проведе задълбочено изследване в областта на изворознанието, без да се познават възгледите и времето на неговия автор. Именно тук възниква първата трудност – малко на брой са комплексните изследвания, посветени на живота и дейността на Ксенофонт, като повечето от съществуващите са резултат от колективен труд. Това се дължи както на значителния обем на *Corpus Xenophonticum*, така и на многообразието от теми и жанрове, в които Ксенофонт пише.

От сравнително обемистото литературното наследство на Ксенофонт – петнадесет съчинения – произтича и втората методологическа трудност. Най-често срещаният подход за преодоляване на този проблем е да се фокусира дадено изследване върху отделно произведение или група текстове, обединени по определен принцип – било то така наречените „малки съчинения“ (*Scripta minora*), на Сократическите диалози, на дидактическите трактати или групирани според някакъв друг тематичен или жанров принцип.

Такъв подход обаче не отразява в пълнота и спецификата на Ксенофоновото творчество. Произведенията на този автор не следва да се разглеждат изолирано, тъй като между тях съществуват вътрешни препратки, повтарящи се структурни модели и устойчиви литературни похвати. Те трябва да бъдат изследвани в рамките на по-широк контекст, който допуска интертекстуален и сравнителен анализ.

Цел на изследването, методология и хронологическа рамка. Тези методологически затруднения предопределиха и основната извороведска цел на изследването: да бъдат извлечени от *Corpus Xenophonticum*, комплексно анализирани и историографски интерпретирани сведенията, които пряко или косвено се отнасят до древна Тракия и траките. Оттук произтича и естественият избор на хронологическа рамка – времето, в което самият Ксенофонт създава своите съчинения. Тази хронология остава обаче условна, тъй като за постигане на собствените си цели античният автор използва и трудовете на свои предходници като Херодот и Тукидид, както и съчинения на някои недостигнали до нас автори. В същото време данни за Ксенофонт и за неговите представи за тракийската действителност се съдържат в текстове на автори, писали в изключително широк времеви обхват – от IV в. пр. Хр. до XIV в. Така бе необходимо да бъде събрана и анализирана разнородна изворова и историографска информация, обхващаща близо два века.

Именно тази разнородна по характер на информация текстова съвкупност очерта основните извороведски линии и конкретизирана проблематика, за да наложи необходимите историографски прегледи да се дават *ad hoc* в хода на изложението.

Така избраният подход наложи обособяването в началото дисертационния труд на две самостоятелни глави преди да се подходи към описанието, анализа и коментара на извлечените тракийски реалии. Едната глава е посветена на живота и дейността на Ксенофонт, а другата – на неговото литературно наследство. Без подобна предварителна основа би било невъзможно да се осъществи стойностна текстова критика, както и да се направят обосновани извороведски и историографски наблюдения, анализи и заключения.

Структура на изследването. Структурата на настоящето изследване е огледално организирана на формулировката на темата на дисертационния труд „Древна Тракия в произведенията на Ксенофонт“. Биографията на Ксенофонт е разгледана в първата глава, неговите произведения – във втората, а древна Тракия – в третата. Волно или не, тази подредба следва типичното за Ксенофонт използване на „подвеждащи“ заглавия – особеност, която ще бъде разгледана в хода на изложението, така текстът на дисертацията е структуриран, както следва:

Първа глава „Ксенофонт. Живот и дейност“ – биографична част, посветена на личността и дейността на Ксенофонт Атински.

Втора глава: „Литературно наследство и влияние“ – анализ на творчеството на Ксенофонт.

Трета глава „Древна Тракия и траките в Corpus Xenophonticum“ – извороведско изследване и ревизия на сведенията за древна Тракия и траките в произведенията на Ксенофонт.

Друга методическа особеност произтече от необходимостта да бъдат оформени като приложения два каталога:

Каталог на сведенията за живота и дейността на Ксенофонт (Приложение № 1).

В каталога (169 стр.) са събрани (94 пасажа) автобиографични сведения за живота и дейността на Ксенофонт Атински, както и данни за него от няколко десетки по-късни гръцки и латински автори, представени (доколкото е възможно) в хронологичен ред: Цицерон, Корнелий Непот, Диодор Сицилийски, Страбон, Валерий Максим, Дион Хризостом, Плутарх, Павзаний, Полиен, Харпократион, Лукиан, Авъл Гелий, Атений, Клавдий Елиан, Флавий Филострат, Диоген Лаертски, Маркелин, Фотий и Суда.

Каталог на сведенията на Ксенофонт за Древна Тракия и траките (Приложение № 2).

В каталога (169 стр.) са представени сведенията за древна Тракия и траките, а също така и наличните данни за Азиатска Мизия, Пафлагония, Велика (Голяма) и Малка (Хелеспонтийска) Фригия, както и някои други предполагаемо близки до траките в културно и етническо отношение древни общности, които се съдържат в Corpus Xenophonticum.

Пасажите в каталозите са представени в двуезичен формат – оригиналните текстове и техните преводи или верификации. Съчиненията на Ксенофонт са подредени на азбучен принцип, съгласно латинските им съкращения по Oxford Classical Dictionary. Абревиатурите в каталога са с хиперлинк към онлайн библиотеката Perseus. Преводите (или верификациите) са придружени с бележки под линия за местоположението им в предпочетеното издание. Към сведенията са добавени кратки анотации.

Глава 1. Ксенофонт. Живот и дейност

Ксенофонт от Атина се нарежда сред най-забележителните мъже на древността. Макар да е изключително популярен още в Античността и съответно приобщен от александрийските граматичници към големите гръцки историци, редом с Херодот и Тукидид, в неговата биография остават все още множество бели петна. Причината за това до голяма степен е фактът, че са изгубени трудовете на перипатетиците, които са положили началото на биографията като жанр. Представителите на тази школа са всъщност първите, които целенасочено започват да събират и систематизират данните за забележителните личности от миналото, но тези текстове не са достигнали до нас, погълнати от пожарища на кризи и идеи. Така на практика наличните сведения за живота и дейността на Ксенофонт имат по-скоро случаен характер, като обикновено са

разграничавани две основни групи – информация от самия автор (автобиографични данни) и сведения от по-късните писатели.

Автобиографични данни. Съчиненията на повечето историци от IV в. пр. Хр. са запазени предимно като фрагменти, но мойрите са били благосклонни към творчеството на Ксенофонт. През Средновековието са били съхранени всички книги, посочени в най-ранния достигнал до нас каталог с произведения на писателя, съставен около III в. (Diog. Laert. 2.6.57). Това дава някакво основание на повечето изследователи да приемат, че е оцеляло цялостното му творчество.

Текстовете на Ксенофонт са ценен източник на автобиографични данни, тъй като в тях се съдържат множество речи, наставления, както и философски, политически и икономически разсъждения. Те разкриват светогледа на прочутия атинянин, като най-много информация се открива в „Анабазис“ и произведенията, написани под формата на диалози: „Пирът“, „Спомени за Сократ“ и „За добрия стопанин“. Данни могат да бъдат открити също в „Киропедия“ и Scripta minora – „Агезилай“ и „За конницата“. Макар в „Гръцка история“ да липсват преки сведения, вероятно много от събитията са описани въз основа на лични наблюдения, въпреки че това не е посочено изрично.

Сведения на античните автори. Данни за живота, творчеството и литературните похвати на Ксенофонт могат да бъдат открити в текстовете на множество по-късни писатели – от ранните трактати на Цицерон и съчиненията на римските енциклопедисти, през извлеченията на Фотий и лемите в енциклопедията „Суда“, до творбите на Теодор Метохит, създадени в залеза на Византийската империя. Тези сведения са предимно епизодични и често на пръв поглед изглеждат противоречиви, а понякога дори взаимоизключващи се. Допълнително затруднение представлява проследяването на използваните първоизточници и тяхната проверка. Сред тях е и най-ранната изцяло запазена биография на Ксенофонт (Diog. Laert. 2.6), която е съставена от Диоген Лаертски вероятно през първата половина на III в. Тя е включена в съчинение, което е достигнало до нас под условното заглавие „Животът на философите“. Днес обаче не е ясно кой стои зад името (или псевдонима) Диоген Лаертски, кога точно и къде е живял, както и какво е било първоначалното наименование на неговото съчинение.

В духа на епохата текстът на Диоген Лаертски е компилативен, но това не го прави по-малко ценен – само цитираните от него автори и съчинения са над триста, повечето от които днес са изгубени. Също така, когато Диоген се води по основен източник, този източник остава анонимен, а се споменават само онези автори, които го потвърждават или му противоречат. Такъв е явно случаят в разказа за Ксенофонт, където повечето изследователи на историята на философията приемат, че Диоген основно следва Деметрий от Магнезия (I в. пр. Хр.). Не е ясно точно колко съчинения е използвал Диоген Лаертски при съставянето на биографията на Ксенофонт, но само изрично назованите автори са дузина. Към тях спадат: собствените произведения на Ксенофонт; двама от десетте атически оратори – Изократ (V-IV в. пр. Хр.) и Динарх (IV-III в. пр. Хр.); хедоникът Аристип (V-IV в. пр. Хр.); историкът Ефор (V-IV в. пр. Хр.); Аристотел (IV в. пр. Хр.); скептикът Тимон от Флиунт (IV-III в. пр. Хр.); Стезиклид от Атина, автор на хронологии; перипатетикът и биограф Хермип от Смирна (III в. пр. пр. Хр.); Хистър от Кирена (III в. пр. Хр.), ученик на Калимах; Диокъл от Магнезия (II-I в. пр. Хр.), автор на биографични и доксографски изследвания за философи; накрая трудовете на Деметрий от Магнезия. Всъщност от всичките изброени единствено достигнали до нас в оригиналния си вид са текстовете на самия Ксенофонт.

Оскъдността на сведенията за Ксенофонт налага да се познават и малките форми на т. нар. псевдоисторическа епистография като например 35-те „Сократови писма“, запазени в Cod. Vat. gr. 64. По съдържание те могат да бъдат разделени на две групи – писма на Сократ (№ 1-7) и писма на неговите ученици (№ 8-35). Две от тях се приемат за автентични (№ 28 и 35), а останалите са написани най-общо между I и III в. Втората група дава ценни биографични подробности за последователите на Сократ, като източникът на автора им вероятно е бил философско-исторически лексикон, недостигнал до нас, но по-подробен от използвания от Диоген Лаертски. Друг прекрасен образец на епистоларния жанр са 17-те писма, известни като „Писмата на Хион от Хераклея“ (I в.), в които също се откриват препратки към изгубени съчинения.

На този тип литература трябва да се обърне повече внимание, защото по думите на С. Кондратиев: „Письмо и его история – еще не написанная страница и истории, и истории литературы“. Традиционно те се приемат за фикционални и по тази причина често биват подценявани, но не трябва да се забравя, че първоизточниците, използвани за създаването на литературните образи и сюжетите, са изгубени за нас. И тук, като *Damoclis gladius*, надвисва предупреждението на Улрих фон Виламовиц-Мьолендорф, който напомня, че ако внимава, историкът може да намери перла във всяка една купчина боклук.

1.1.1 Рождената дата на Ксенофонт и годината на неговата смърт

Наличните исторически данни позволяват да се приеме с голяма доза увереност, че Ксенофонт е роден в рамките на третата четвърт на V в. пр. Хр., но точната година не е посочена нито в неговите съчинения, нито в текстовете на по-късните гръцки и латински писатели. В резултат на това историците се опитват да установят годината, като съпоставят сведения, които на пръв поглед изглеждат противоречиви или дори взаимоизключващи се. Това, от своя страна, води до формирането на две принципни научни хипотези. Първата приема по-ранна датировка – около средата на V в. пр. Хр., като доводите се основават предимно на преки исторически свидетелства. Втората хипотеза поставя годината на раждане по-късно – в периода на т. нар. Архидамова война (431-421 г. пр. Хр.) или малко преди нея, като аргументацията ѝ се изгражда най-вече върху интерпретацията на косвени автобиографични данни. В научните среди първоначално е била общоприета по-ранната датировка, но през XIX и XX в. започва да се налага по-късната, която днес доминира в историографията.

Автобиографичните данни и късната датировка на рождената дата на Ксенофонт. Късната датировка на рождената дата на Ксенофонт почива основно на автобиографични данни. Съвременните автори са склонни да я поставят в 430 г. пр. Хр. или малко по-късно. Тази историографска традиция е заложена в края на XVIII в. от W. Mitford в „The History of Greece“. Половин столетие по-късно С. Cobet (без да цитира W. Mitford), въз основа на множество пасажки в „Анабазис“, където Ксенофонт сам се определя като млад, стига до заключението, че по време на похода на Кир Млади срещу Артаксеркс Мнемон и последвалото отстъпление на наемниците към бреговете на Черно море (401–399 г. пр. Хр.) Ксенофонт е бил на не повече от 30 години. Тази версия впоследствие е възприета и от множество други учени.

През 70-те години на XX в. J. Anderson публикува монографията си „Xenophon“, която през следващите десетилетия става основа за биографичните раздели в различни преводи на Ксенофонт и допринася за възприемането на по-късната датировка в научните среди.

Крайтъгълен камък на тази хипотеза е прилагателното „млад“ (νέος), с което Ксенофонт се самоопределя в „Анабазис“ (вж. напр. Xen., An. 3.1.14; 3.1.25; 3.2.37; 3.3.11; 3.4.42; 4.2.16; 5.3.1; 6.4.25; 7.3.47; 7.6.34). Това понятие обаче е субективно. Тукидид например отбелязва, че представата за „млад“ е различна във всеки град на Елада (Thuc. 5.43.2). Самият Ксенофонт определя и други персонажи като „млади“ като спартанския цар Агезилай, който бил „млад при встъпването му в длъжност“: „Ἀγησίλαος τοίνυν ἔτι μὲν νέος ὢν ἔτυχε τῆς βασιλείας“ (Xen., Ages. 1.6.). Това твърдение неизбежно поражда въпроси, тъй като Агезилай II е бил на възраст над 40 години (най-вероятно 44-45-годишен.) по време на избирането му за архегет на Лакедемон през 400 г. пр. Хр. Употребата на лексемата „млад“ в този контекст от Ксенофонт обезсилва основополагащия аргумент в научната традиция, която подкрепя по-късната година на раждане на писателя.

Пасажите, където Ксенофонт се самоопределя като млад, изискват внимателно разглеждане в общия исторически контекст на разказа в „Анабазис“. След битката край Вавилон и смъртта на Кир Млади през 401 г. пр. Хр. наемниците се оказват в изключително сложна ситуация. Те са в сърцето на Ахеменидската държава, заобиколени от врагове, без водачи и без продоволствия. От родните брегове ги делят хиляди километри, а на пътя им се простират непознати земи. Мъжете тъгуват за семействата си и в нощта след пленяването на командирите никой не успява да заспи (Xen., An. 3.1.3).

Тук започва и историята на Ксенофоновия *анабазис* (Xen., An. 3.1.4-10):

„Във войската се намирал някой си Ксенофонт от Атина, който участвал в похода, без да бъде нито стратег, нито лохаг, нито пък войник.“

Атинянинът изпада в неспокойна дрямка и има съновидение, което го потиква към действие (Xen., An. 3.1.11-14). От разсъжденията му след този сън (Xen., An. 3.1.14) J. Anderson прави косвено заключение, че възрастта на Ксенофонт е под 30 години. Това предположение се основава на аналогия с възрастта на Проксен – един от командирите на наемниците и близък приятел на Ксенофонт, който по време на похода е на около 30 години (Xen., An. 2.6.20).

Необходимо е обаче да се прави разлика между възрастта, определена от закона за заемане на изборната длъжност стратег в Атина, и тази на командир на наемнически отряд, рекрутиран на базата на лична репутация и за собствена сметка, където тя няма почти никакво значение. Например от пленените командири Клеарх е на 50 години (Xen., An. 2.6.15), а другите двама са на около 35 години (Xen., An. 2.6.30).

Няма много информация за възрастовия ценз при избор в колегията на стратегите през V в. пр. Хр., но известна представа може да бъде намерена в разказа на Тукидид за Сицилийската катастрофа през 415 г. пр. Хр. От текста става ясно, че преди злощастния поход Алкивиад е обвинен от Никий, че е прекалено млад, за да заема длъжността на стратег (Thuc. 6.12.2). Тъй като Алкивиад е роден в средата на V в., и по това време той е бил около 35-годишен, изглежда ограничението за длъжността да е било най-вероятно над тази възраст, ако не е отново въпрос за субективна преценка.

Що се отнася до другите местата, където Ксенофонт се самоопределя като млад, то те са признати за неубедителни още в средата на XIX в. от K. Krüger.

Сведения на античните автори за рождената дата на Ксенофонт и ранната датировка. Ранната датировка на рождената дата на Ксенофонт се основава на биографични споменавания, като се колебае най-вече около 445-444 г. пр. Хр. или по-рано. Основните доводи се базират върху няколко текста.

Ключов сред тях е този на Страбон, в който се описва как падналият от коня си Ксенофонт бил спасен от Сократ по време на битката при Делион в Беотия през зимата на 424 г. пр. Хр. Географът споменава как атиняните се оттегляли към светилището на Аполон при Делион след поражението от беотийците. Сократ, който също отстъпвал пешком, тъй като конят му се подплашил и избягал, видял падналия и ранен Ксенофонт, вдигнал го на раменете си и го подкрепял по време на бягството (Strabo 9.2.7). За същото пише и Диоген Лаертски, когато разказва за военните кампании, в които е участвал Сократ – при Амфиполис, Делион, Потидея (Diog. Laert., 2.5.22; Ael., *VH* 3.17; 7.14). Той лаконично повтаря историята, като добавя подробности за хладнокръвието, което Сократ е запазил по време на паническото бягство (Diog. Laert., 2.5.22-23). Любопитен детайл за бягството на Сократ по време на катастрофата при Делион е разказан в „*De divinatione*“ на Цицерон (Cic., *De div.* 1. 3. 5-6). Атиняните бягали, докато не достигнали до място, където пътят се разделял на три. Сократ, предупреден от своя демон, не тръгнал в посоката, предпочетена от повечето бегълци. Той и неговите спътници се спасили, докато останалите атиняни се сблъскали с беотийската конница. Рецепция на тази история, съдържаща важни подробности, непознати от други източници, се открива в първото от Сократовите писма (§ 9-10).

Привържениците на късната датировка се опитват да отхвърлят сведенията на Страбон и Диоген. Те се позовават на „Пирът“ на Платон, където Алкивиад разказва как е спасен от Сократ (Pl., *Symp.* 220, D, E; 221 A, B) и предполагат, че в по-късната литературна традиция Алкивиад е заменен с Ксенофонт.

С. Соболевский обаче с пълно основание отбелязва, че в тази хипотетична конструкция явно ще трябва да е бил заместен не само Алкивиад с Ксенофонт, но и Потидея с Делион, тъй като Алкивиад е спасен от Сократ при Потидея през 432 г. пр. Хр., а не при Делион през 424 г. пр. Хр. Така данните от двата епизода се допълват, а не си противоречат. Що се отнася до отсъствието на всякакви препратки към епизод със спасяването на Ксенофонт в текста на Платон, то Авъл Гелий утвърждава, че почти всички биографи на Ксенофонт и Платон са посочвали съперничеството между двамата, което може да обяснява липсата на такъв разказ (Gell., *NA.* 14.3).

Към сведенията на Страбон и Диоген обикновено се добавя и още едно. В „Пирът“ Ксенофонт твърди (Xen., *Symp.* 1.1), че е бил един от гостите на симпозиума, организиран в чест на победата на Автолик в панкратиона по време на Големите Панатенеи (421/420 г. пр. Хр.). Привържениците на хипотезата за по-късната година или подминават с мълчание този текст, или го обясняват като фикция. Истината е, че тук Ксенофонт не се нуждае от подобни литературни похвати, а и в другите сократически съчинения не използва подобни методи, но съобщава от кого е получена информацията, или споменава, че е дочута.

Този симпозиум, организиран от Калий, може да бъде датиран благодарение на свидетелството на Атений (Ath., 5.56). В петата книга на „Гошавката на софисти“ той прави изключително ценен коментар за годината, в която Евполид поставя комедията „Автолик“ – това е годината на архонта-епоним Аристион (421/420 г. пр. Хр.). Всъщност Атений е и първият от достигналите до нас автори, който коментира младостта на Ксенофонт, защото го обвинява в хронологическа грешка, като отбелязва, че участието му в „Пирът“ е невъзможно, тъй като по това време той или не е бил роден, или е бил съвсем малко дете (Ath., 5.56). Следователно Атений ще да е знаел или сам е стигнал до заключението за по-късна година като дата за раждането на Ксенофонт – година, която

би направила присъствието му на симпозиума невъзможно. За съжаление аргументите, на които се основава това умозаключение, остават неизвестни за нас.

От друга страна, е важно да се подходи критично към това сведение, тъй като разглеждането му в контекст разкрива, че в разговора се подлагат на съмнение различни общоизвестни твърдения. Например в предходния пасаж той коментира категоричното отричане на участието на Сократ в битката при Делион или дори във всякакви военни действия (включително при Амфиполис и Потидея). За това едва ли има обаче реални основания и по-скоро изглежда, че се демонстрират реторични похвати, отколкото исторически аргументи.

Въз основа на горепосочената информация С. Соболевский приема, че Ксенофонт би трябвало да е роден през 444 г. пр. Хр. или по-рано. Доводът му е, че ефебите служат само на територията на Атика и следователно в 424 г. пр. Хр. Ксенофонт следва да е бил поне на 20 години, тъй като сражението при Делион се е състояло извън Атика. Филологът-класик публикува изследването си „Ксенофонт, его жизнь и сочинения“ като предговор към сборника „Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения“ през 1935 г. Тезите му са приети и доразвити от Э. Фролов, който е един от големите познавачи на Ксенофонт и публикува десетки монографии и статии по темата. Към тяхната аргументация за по-ранната дата на рождение на Ксенофонт може да се добави следното.

Сражението при Делион е подробно описано от Тукидид (Thuc., 4.76.1-77.2; 4.89.1-101.4) и Диодор Сицилийски (Diod., Sic. 12.69-70). Споменато е също така и от Ксенофонт (Xen., Mem. 3.5.4) и Плутарх (Plut., Vit., Nic. 6; Vit., Alc. 7). В разказа на Тукидид обаче има интересна подробност за паниката, настъпила в Атина: проведена е масова мобилизация на всички атински граждани, метеки и чужденци, намиращи се в Атика (Thuc., 4.90.1). Това подсказва, че при всеобщата мобилизация може да са били призовани и ефебите от първа и/или втора година – носителите на гарнизонна служба (периполите). Така Ксенофонт е могъл да участва в сражението като ефеб, т.е. да е бил не на 20 години, а на около 18 години или дори малко преди тази възраст. Това предполага по-ранна година на раждане – около 442/441 г. пр. Хр., която съвпада с информацията за разцвета (*акмето*) на Ксенофонт в разказа на Лаертски, към която ще се върнем по-късно.

Тукидид разказва и за действията на стратега Хипократ, който ръководи укрепването и отбраната на храма в Делион. Когато научава за настъплението на беотийците, той напуска свещения участък, но оставя триста конници за охрана и като резерв (Thuc., 4.93.2). След превземането на храма беотийците пленяват около двеста души, които държат в плен поне до сключването на Никиевия мир през 421 г. пр. Хр. (Thuc., 5.35.5). Сред тези пленници е възможно да е бил и Ксенофонт. Филострат Стари (II-III в.) в „Биографии на софисти“ пише, че Ксенофонт прекарал известно време в Беотия. Според него атинянинът е бил пленен от беотийците и е бил освободен след поръчителство (Philostr., VS 12.1), но от текста не става ясно кога точно се е случило това. Някои изследователи предполагат, че събитието може да е станало след пленяването на гарнизона на Ороп в 410 г. пр. Хр., но тази хипотеза не е по-добре обоснована от възможността събитието да е свързано и с някой друг епизод от времето на Пелопонеската война.

Ако се върнем и към Ксенофоновата квалификация „млад“ за Агезилай, когато е над 40-годишен (Xen., Ages. 1.6.), то тогава се внася нов аргумент, който налага преосмисляне и евентуално завръщане към ранната датировка за рождената дата на

писателя. Така би се избегнало и всякакво противоречие в наличните автобиографични данни, както и в по-късните сведения.

В този контекст може да разгледаме и още едно сведение на Диоген Лаертски, което не е получило нужното внимание в научните изследвания въпреки изключителната си важност. Авторът съобщава, че разцветът (ἀκμή) на Ксенофонт настъпва в четвъртата година на 94-та олимпиада (Diog. Laert., 2.6.55). Диоген не само посочва олимпиадата, но и точната годината от нейния цикъл (между юли 401 и юли 400 г. пр. Хр.). Датирането на разцвета (около 40-годишна възраст) вероятно се основава на „Хронология“ на Аполодор Атински (II в. пр. Хр.), който използва по-ранните изследвания на Ератостен (III в. пр. Хр.) за различните леточисления. Това ни позволява да се насочим към 442/1 г. като година на раждането на Ксенофонт.

J. Anderson заявява, че в контекста на Диогеновия разказ иде реч за времето на похода на Десетте хиляди, а не за разцвета на Ксенофонт. Всъщност двете събития съвпадат в 401/400 г. пр. Хр., което е и съобщено от Диоген Лаертски:

(Diog. Laert. 2.6.55): „ (...) ὁ μὲν βίος αὐτῷ τοιόσδε. ἤκμαζε δὲ κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τῆς τετάρτης καὶ ἐνενηκοστῆς Ὀλυμπιάδος, καὶ ἀναβέβηκε σὺν Κύρῳ ἐπὶ ἄρχοντος Ξεναίνετου ἐνὶ πρότερον ἔτει τῆς Σωκράτους τελευτῆς.“

„(...) Такъв бил животът на Ксенофонт. Разцветът му бил по времето на четвъртата година на деветдесет и четвъртата олимпиада (т.е. 401/400 г. пр. Хр., б. м.), а похода с Кир предприел една година преди смъртта на Сократ (във времето на архонта Ксенайнет – т.е. в 401/400 г. пр. Хр., б. м., Н. П.).“

Верен на принципа си да представя всички налични мнения, в края на изложението си Диоген Лаертски добавя и второ сведение, според което *акмето* на Ксенофонт е настъпило през 89-та олимпиада (424 г. пр. Хр.). Това би поставило раждането му между 464 и 460 г. пр. Хр. и вероятно е една от причините за подценяване на предходната информация. От друга страна, то потвърждава, че в Diog. Laert. 2.6.55 става дума точно за разцвета на Ксенофонт. Тук обаче не е посочена точната година от олимпиадата, а и контекстът показва, че историкът на философията не отдава голямо значение на този източник, отбелязвайки само: „(...) на друго място съм чел, че неговия разцвет и на другите сократици (...)“ (Diog. Laert., 2.6.59).

На основата на всичко изложено по-горе, 442/441 г. пр. Хр. се очертава като най-вероятната година на раждането на Ксенофонт Атински.

Година и място на смъртта. Ксенофонт несъмнено е имал дълъг живот. Според Диодор Сицилийски той достига дълбока старост (Diod. Sic. 15.74.4), а Лукиан от Самосата в „За дълголетниците“ посочва, че Ксенофонт умира на възраст значително над 90 години (Luc., *Macr.* 21). Тези сведения също опровергават хипотезата за по-късна година на раждане, тъй като, ако приемем, че смъртта му е настъпила в края на 356 г. или малко след 355 г. пр. Хр., то раждането му в началото на Пелопонеската война би означавало, че е живял около 70-75 години. Това обаче, в контекста на епохата и социалния му статус, не би го определило като дълголетник. За сравнение, животът на Изократ, който достига почти 100 години (436–338 г. пр. Хр.), е нагледен пример за дълголетие. Освен това двамата са от един и същи дем – Ерхия, което показва, че такива случаи не са били нещо изключително.

Диоген Лаертски съобщава, че смъртта на Ксенофонт настъпва в първата година на сто и петата олимпиада (360-359 г. пр. Хр.), по времето на архонта Калидемид (или Калимед). Тук той цитира „Списък на архонтите и олимпийските победители“ на Стезиклид, за когото не се знае нищо повече. В „Гръцка история“ обаче, Ксенофонт

споменава за събитие, което най-вероятно е станало в 358/357 г. пр. Хр. Също така, в икономическия трактат „За доходите“ се съдържа хронологичен маркер (Хен., *Vect.* 5.8-9), който вероятно се отнася към 355/4 г. пр. Хр. Ако следваме тези податки, за година на смъртта му може да се приеме най-рано 355 г. пр. Хр. или по-късна година.

Не е сигурно и мястото, където са погребани тленните останки на видния атинянин. Според Деметрий от Магнезия Ксенофонт умира в Коринт в доста напреднала възраст (Diog. Laert., 2.6.56). Съществува и друга версия за мястото, където е погребан: няколко столетия след смъртта на Ксенофонт, Павзаний преминава през руините на Скилунт в Пелопонес и местните жители му показват гробница близо до светилището, за която те вярват, че принадлежи на Ксенофонт. Вероятно разказът на Павзаний отразява по-късна елидска традиция, а тленните останки на Ксенофонт са положени в земята на Коринт.

1.1.2 Произход и семейство

Ксенофонт рядко използва патроними в своите текстове – особеност, характерна за края на V в. пр. Хр. В „Анабазис“ (Хен., *Ан.* 2.5.37) той споменава, че е от Атина (Ἀθηναῖος), но не съобщава нищо повече за произхода си.

Произход. Според Диоген Лаертски (Diog. Laert. 2.6.48) Ксенофонт произлиза от атическия дем Ерхиа (Ἐρχιά), но сведението за демотикона му се явява *hapax eiremenon* и не се среща у други автори. Ерхиа е локализирана благодарение на няколко надписа, сред които най-важният е *lex sacra* на дема (SEG 21.541). Селището се е намирало южно от днешна Спата – малко градче в Източна Атика. Свещеният календар на дема е открит в средата на миналия век и публикуван от G. Daub през 1963. Стелата, поставена в първата половина на IV в. пр. Хр. (най-вероятно между 375-350 г. пр. Хр), съдържа списък на годишните жертвоприношения към боговете, нимфите и героите, почитани в дема. Не е известно къде точно е живял Ксенофонт. Съновидението, което вижда в неспокойната нощ след пленяването на стратегите, е за бащиния му дом (Хен., *Ан.* 3.1.11-12). В бурята той е подпален от мълниите на Зевс, като от текста не става ясно дали това е градска къща или селско имение. Възможно е семейството му да е притежавало и двете, а любовта на Ксенофонт към конете и майсторството му в изкуството на конната езда подсказват, че той е прекарал много време в младостта си яздейки из полетата на Мезогей.

Името на баща му Грил (Γρύλλος) е споменато за първи път от Страбон (Strabo 9.2.7), след това се среща и в по-късни автори. Някои изследователи предполагат, че майката на Ксенофонт е носила името Диодора – заради аналогия с името на по-малкия му син – Диодор. Това е възможно, но липсват писмени данни, които да го потвърдят.

Що се отнася до социалния му статус, единствената пряка информация за произхода на Ксенофонт се съдържа в разговор със спартанеца Хирисоф при изтеглянето на наемниците към Черно море (Хен., *Ан.* 4.6.14-16). Друг аргумент в подкрепа на аристократичния произход на Ксенофонт е бойният му опит в конницата и майсторството му в ездата (Хен., *Eq.* 1.1). В наставленията си към атинския хипарх той цитира като всеизвестен факт закона, според който в редиците на конницата се приемат само най-силните в имуществено и най-здравите в телесно отношение представители на атическите родове (Хен., *Eq. mag.* 1.9; Хен., *Eq.* 2.1.).

Името на жена му – Филезия е достигнало до нас благодарение на Диоген, който се позовава на Деметрий от Магнезия. То се споменава и в Суда (s. v. Φ. 47). Повечето изследователи приемат, че Ксенофонт се е оженил в първото десетилетие на IV в. пр. Хр., след завръщането си от Мала Азия, въпреки че възможно това да е станало и по-

рано. В един от ранните си трактати – „За откриването“ – Цицерон илюстрира принципите в реториката чрез забавен диалог между Аспазия, прочутата хетера от Милет и спътница на Перикъл, и Ксенофонт и жена му, която там остава анонимна (Cic., *Inv. rhet.* 1.51-52). Текстът е заимстван от изгубено произведение на Есхин – „Сократик“. Възможно е в диалога да е допуснат анахронизъм, но Фотий дори коментира ретора като ученик на Сократ. Освен това, всеки път когато Ксенофонт споменава името на Аспазия, той го прави с подчертано уважение (Xen., *Mem.* 6.2.36; Xen., *Oec.* 3.14). Интересен е и контекстът на пасажите – в тях се дискутират или теми за сватосване, или други подобни. По думите на Плутарх, Сократ често е общувал с прочутата хетера, а учениците му са водели при нея своите жени (Plut. *Vit. Per.* 24). От Платоновия диалог „Менексен“ (Μενέξενος) става ясно, че около 400 г. пр. Хр. Аспазия е все още жива (Pl., *Menex.* 236 b), т. е. напълно е възможно тя да е участвала в подбирането на невеста за Ксенофонт и сюжетът да почива на исторически реалии.

Единственото място, в което Ксенофонт разказва за семейството си, синовете му остават анонимни (Xen., *An.* 5.3.10). Те са родени след 399 г. пр. Хр. (Xen., *An.* 7.6.34).

1.1.3 За образованието на „атическата муза“

Повечето изследователи, които следват късната година на раждане на Ксенофонт, приемат че той се запознал със Сократ не по-рано от 404 г. пр. Хр. и не е влизал във вътрешния кръг на философа. Но противното е съобщено от самия Ксенофонт в „Анабазис“ (Xen., *An.* 3.1.5-7). Също така атинянинът многократно обозначава присъствието си до софиста, няколко пъти в „Спомени за Сократ“ (Xen., *Mem.* 4.3.1-2; 1.3.8-13; 1.4.2; 1.6.14; 2.4.1; 2.5.1), по веднъж в „Пирът“ (Xen., *Symp.* 1.1) и в „За добрия стопанин“ (Xen., *Oec.* 1.1). Ако участието на Ксенофонт в пира при Калий не е литературен похват, а се вземат предвид и разказите на Страбон и Диоген (за това как Сократ е спасил Ксенофонт при Делион), то отношенията между учител и ученик са продължили повече от две десетилетия и датират поне от средата на двацете години на V в. пр. Хр. Ксенофонт не присъства на процеса срещу Сократ и неговата смърт, тъй като по това време не се намира в Атина, но посвещава на своя учител „Спомени за Сократ“ и „Апология на Сократ“. Мъдрецът е и главно действащо лице в Ксенофоновите диалози „Пирът“ и „За добрия Стопанин“. Трябва да бъдат взети под внимание и думите на Диоген, че Ксенофонт Атински е първият, който започва да записва думите на Сократ (Diog. Laert. 2.6.48).

Филострат Стари разказва (Philostr., *VS* 12.1), че Ксенофонт е слушал беседите на Продик от Кеос (V-IV в. пр. Хр.).

В обзора си за Изократ в „Библиотека“ Фотий пише, че Ксенофонт, синът на Грил, Теопомп от Хиос и Ефор от Киме са били ученици на Изократ (Phot., *Bibl. Cod.* 260). Обикновено тази информация се игнорира от изследователите, като някои дори приемат, че Фотий е объркал името на Сократ, с това на Изократ. Тази хипотеза обаче изглежда малко вероятна, ако вземем под внимание енциклопедичните познания на Константинополския патриарх за античните автори и литература. Възможно е именно Изократ да е подтикнал Ксенофонт да напише „Гръцка история“ като продължение на незавършения труд на Тукидид.

1.1.4 Битката при Делион

Сражението беше разгледано в контекста на полемиката относно годината, в която е роден Ксенофонт.

1.1.5 В Беотийски плен

Свидетелството на Филострат Стари за пленяването на Ксенофонт от беотийците (Philostr., VS 12.1) е от типа *веднъж споменато* и беше разгледано в контекста на разсъжденията относно годината на неговото раждане

1.1.6 Пирът при Калий

Обстоятелствата около симпозиума, който Калий организира в чест на победата на Автолик през 421 г. пр. Хр., бяха анализирани при определянето на годината, в която е роден Ксенофонт.

1.1.7 Походът на Кир Млади (Анабазис на Кир)

Участието на Ксенофонт във военните събития в Персийската империя от 401 г. пр. Хр. е от ключово значение в неговата биография. Данните за това предоставя самият той главно в съчинението си „Анабазис“. Един от съществените въпроси – каква е била ролята му в наемната армия – е разгледан в раздела „Командири и наемници“ в трета глава.

1.1.8 Отстъплението на наемниците (Анабазис на Ксенофонт)

Тук започва и разказът на Ксенофоновия *анабазис* – писателят се разкрива (Хен., Ап. 3.1.4-10).

1.1.9 Стратег на Севт

Тази част от биографията на Ксенофонт обхваща края на 400 и началото на 399 г. пр. Хр. и е разгледана в третата глава в контекста на разказа му за Древна Тракия и тракийските племена.

1.1.10 Под символа Ламбда

Важен момент в биографията на Ксенофонт представлява неговата връзка със Спарта. Събитията и мотивите са представени от него самия в „Анабазис“.

1.1.11 Почетно изгнание от Атина

Политическите сътресения в родния полис не подминават и Ксенофонт, който е обявен за враг на държавата. Това е споменато от самия изгнаник, но от двете кратки препратки в „Анабазис“ не става ясно нито какви са причините за постановлението, нито кога точно е издаден декретът. Първото сведение се съдържа в разказа за живота му в Скилунт, където Ксенофонт споменава, че е бил настанен там от спартанците след издаването на присъдата (Хен., Ап. 5.3.7). Второто сведение се открива в описанието на плановите му да се завърне в Атина след прехвърлянето на наемниците под командването на Тиброн (Хен., Ап. 7.7.57). Там той отбелязва, че към този момент все още няма издадена присъда срещу него, което датира 399 г. пр. Хр. като *terminus post quem* за обнародването на декрета.

1.1.12 Възпитанието на „Диоскурите“ в Спарта

В Спарта Ксенофонт е обявен за почетен гост (Diog. Laert. 2.6.51). Според Плутарх, който описва живота на Агезилай в „Успоредни животописи“, Ксенофонт е част от най-

близкото обкръжение на царя и се ползва с пълното му доверие (Plut., *Vit. Ages.* 20.2). Това твърдение се повтаря почти дословно и в „Остроумни мисли на спартанци“ (Plut., *Mor. Apoph.* 212b [50]). И в двата текста се споменава също така, че Агезилай предлага на Ксенофонт да доведе синовете си, наричани още Диоскури (вж. Diog. Laert. 2.6.52; Suda, s. v. Ξ. 47), в Спарта, за да овладеят, по думите на спартанеца, най-прекрасната от науките – умението да се подчиняват и да командват. Тук става дума за *agoge* (ἀγωγή) – традиционната система за обучение на гражданите, през която преминава всеки спартиат. В Спарта изключение от това правило се прави само за първородните наследници на двата царски рода – на Агидите и на Еврипонтидите. Заслужава си да се отбележи, че Агезилай II е единственият от архегетите на Спарта, който преминава през такова обучение. Това се дължи на факта, че първоначално наследник на династията е неговият по-голям полубрат Агис II, а след него – племенникът му Леотихид. Впоследствие обаче Леотихид е отстранен от Агезилай и Лизандър, които се възползват от слуховете, че момчето е плод на незаконните отношения между Тимея и Алкивиад. Тежките изпитания на обучението изграждат непоколебимия характер на Агезилай II, който по рождение е куц. Именно поради своята изключителна воля и способности той остава в историята на Лакедемон с епитета Велики.

1.1.13 Живот в Скилунт

Ако перифразираме думите на Максим от Тир, животът на Ксенофонт е белязан от постоянно странстване под знака на случая (Τύχη). Въпреки това Ксенофонт познава и спокойни дни. Такъв е периодът му в Скилунт, който повечето учени поставят между 392 и 371 г. пр. Хр. Селището е разположено в една от най-плодородните части на Елида, в близост до Олимпия (Пелопонес). За този период от живота му се получава представа по описанието в „Анабазис“ (Xen., *An.* 5.3.7-13), от записите на Павзаний (Paus. 5.6.5-6), и биографията от Диоген Лаертски (Diog. Laert. 2.6.52-53).

1.1.14 Ксенофонт в Magna Graecia

Ксенофонт вероятно е предприел пътуване и до Сиракуза. Атений от Навкратис в десетата част на „Гощавка на софисти“ разказва за случка, при която Ксенофонт гостува на Дионисий Сицилийски. По време на симпозиум при тирана атинянинът отправя укор, за да порицае виночерпеца, който предлага вино и му досажда (Ath. 10.31). Няма други запазени сведения за това пътешествие, но то изглежда напълно логично. Ксенофонт пише за онова, което познава добре. В „Гръцка история“ са описани сякаш по аутопсия няколко пратеничества от и до Magna Graecia.

1.1.15 Героичната гибел на Грил при Мантинея

Събитието се развива в средата на 362 г. пр. Хр. Няколко автори отбелязват онзи момент, в който Ксенофонт научава за смъртта на своя първороден син, но разказът, запазен от Диоген Лаертски, отново се оказва най-информативен (Diog. Laert. 2.6.54-55). Ксенофонт изпраща Грил и Диодор, известни още като „Диоскурите“ в Атина, след като атиняните стават съюзници на Лакедемон. Тук Диоген представя своя разказ по XXV книга на Ефор. Следва прочутата битка при Мантинея, в която атиняните, предвождани от стратега Хегезилай и хипарха Кефисодор се сражават като съюзници на Спарта с беотийците на Епаминонд. В тази битка загива и Грил (Harp., s.v. Γρυλλός).

Самото сражение е описано и в „Гръцка история“ (Xen., *Hell.* 7.5.16-17), но там Ксенофонт не споменава нито името на сина си, нито това на Епаминонд. Той предоставя само

кратък разказ за смелостта, проявена от атиняните пред по-многобройната тесалийска конница, смятана за най-добрата в своето време. Ксенофонт пише за храбрите мъже, които падат и от двете страни, но изпълняват своя дълг към съюзниците и защитават бащината си чест.

Обстоятелствата около смъртта на Грил могат да послужат като ключ-отговор на обвиненията за липса на обективност, в която някои изследователи обвиняват Ксенофонт, заради това, че името на Епаминонд почти не се споменава в „Гръцка история“.

1.2 Ксенофонт и неговия *анабазис*

Писателските качества на Ксенофонт и неговите произведения ще бъдат разгледани във втората глава. В настоящата ще се изследва известното за неговите личностни качества и прояви.

1.2.1 Ксенофонт и политическия елит

Отношенията на Ксенофонт с Кир Млади, Севт, Агезилай Велики и тирана на Сиракуза са разгледани в контекста на историческите събития.

1.2.2 Ксенофонт като лидер и ойкист

За лидерските качества на самия Ксенофонт добра представа дава прочутият „Анабазис“. Той ги проявява най-вече след избирането му за командир на ариергарда при отстъплението наемниците от Централна Персия, както и като стратег на Севт и в армията на Агезилай.

Ксенофонт на няколко пъти се опитва да основе град (Хен., Ап. 6.4.1-7; 6.6.1-5). В „Анабазис“ се съдържа подробен отчет за критериите при избора на място за заселване, който вероятно е единственият запазен подобен текст в античната литература. Вторият му опит като ойкист е в Малоазийска Тракия, на земите на тракийското племе витини, и в този контекст е разгледан в третата глава.

Ксенофонт държи съдбата на Бизантион в ръцете си за известно време (Хен., Ап. 7.1.21-32). Разгневените наемници превземат града, а лакедемонският хармост и наварх се спасяват с бягство. Сцената е описана няколко столетия по-късно от неизвестен ретор в „Писмата на Хион от Хераклея“ (писмо № 3), приписвани на последовател на Платон. Макар писмата да са измислени, в основата на сюжета лежат реални исторически събития от IV в. пр. Хр., чиято достоверност се потвърждава от Херкуланския списък на Академията – „Хион, погубил тиранина в Хераклея“, както и от достигналите до нас фрагменти от съчиненията на историците Теопомп и Нимфид от Хераклея.

Ксенофонт като миротворец. В „За приходите“ Ксенофонт категорично посочва, че за увеличаване на държавните постъпления е необходим мир (Хен., Vect. 5.1). Той предлага създаването на специална магистратура – пазители на мира (εἰρηνοφύλακες), с цел да се гарантира дълготрайна мирна политика в полиса.

1.2.3 Политическите възгледи на Ксенофонт

Много изследователи приписват на Ксенофонт симпатии към олигархичните порядки, като често се коментира негова подкрепата или дори евентуално участие в режима на Тридесетте тирани. Всъщност Ксенофонт изразява ясно отношението си към този режим в „Гръцка история“, където описва модела, по който е обсебена властта в Атина (Хен., Hell. 2.3.13-14).

В „Спомени за Сократ“ Ксенофонт разказва за отношението на своя учител към Трийсетте. Маската на режима пада, когато неговите лидери започват да избиват своите съграждани. Тогава Сократ публично заявява, че би било абсурдно един пастир, след като унищожи стадото си, да започне да твърди, че е добър водач. Още по-ужасяващо би било, ако управниците унищожават собствения си народ, без дори да изпитват срам от това (Хеп., *Мет.* 1.2.32).

От думите на Ксенофонт в двата текста може да се заключи, че дори ако първоначално е възлагал някакви надежди на това управление, впоследствие бързо се разочарова и дистанцира от него.

Ксенофонт и Спарта. Ксенофонт често е обвиняван в симпатии към Спарта и дори в лаконофилство. В действителност в „Гръцка история“ Ксенофонт критикува политиката на Лакедемон (Хеп., *Hell.* 5.4.1). В „Лакедемонското държавно устройство“ предпоследната глава (XIV) е до такава степен критична, че дори авторството ѝ многократно е било поставяно под съмнение.

Основни изводи. Ксенофонт е единственият от философите, който по думите на Евнапий, успява да украси философията както с думи, така и с дела (Еупар., *VS* 453). Всъщност софистът забравя за Сократ, но това само подчертава завършения *анабазис* на Ксенофонт като достоен ученик на мъдреца.

Ксенофонт участва в похода за правата тиара на Ахеменидите, а след битката край Вавилон и пленяването на командирите е избран за един от водачите на отстъплението. Именно благодарение на неговите стратегически решения в тила, наемниците успяват да видят отново родните брегове. Овладей изкуството на войната, Ксенофонт воюва за Севт с тракийските племена в Южна Странджа, Тракийската делта и с тези край Салмидесос. След това го откриваме до Агезилай II Велики в битките му в Мала Азия и Европа. Атинянинът и спартанецът са обвързани с близко приятелство. В по-късните си години Ксенофонт се установява като проксен на Лакедемон в Елида, където прекарва няколко спокойни десетилетия, които му дават възможност да осмисли и опише своя път, което го превръща и в световно известен писател.

Въпреки че *Corpus Xenophonticum* утвърждава Ксенофонт като писател, едва ли има друг античен автор, за когото да са изписани толкова много твърдения, противоречащи на фактите или здравия смисъл. Думите на Тукидид, че повечето хора не търсят истината, а предпочитат да приемат готови мнения (Thuc., 1.20.3), остават меродавни и днес. Затова е необходимо да се избягват както пренебрегването на писмените източници, така и свръхкритичността при тяхната интерпретация.

Тук можем да резюмираме, че 442/441 г. пр. Хр. изглежда като най-вероятната година на раждането на пътешественика, историка и философа, който в следващите епохи ще бъде наречен „атическата муза“ (Diog. Laert. 2.6.57) и „атическа пчела“ (*Suda*, s. v., Ξ. 47). Преразглеждането на годината на раждане на Ксенофонт е от изключително значение, тъй като е и тясно свързано с възможността за потвърждаване или отхвърляне на аргументи относно спорното авторство на „Атинската държавна уредба“.

Следва таблица с обобщени данни за епизоди от биографията на Ксенофонт, подлежащи на някаква историческа реконструкция.

Датировка	Събитие
442/441 г. пр. Хр.	Ксенофонт е роден и вписан към Ерхия.
424 г. пр. Хр.	Ксенофонт участва в битката при Делион.
? г. пр. Хр.	Ксенофонт попада в плен в Беотия.

421/420 г. пр. Хр.	Ксенофонт е сред гостите в симпозиума при Калий.
401 г. пр. Хр.	Ксенофонт участва в похода на Кир Млади.
401-400 г. пр. Хр.	Ксенофонт е стратег при отстъплението на наемниците.
400-399 г. пр. Хр.	Ксенофонт е стратег на Севт.
сл. 399 г. пр. Хр.	Ксенофонт е на спартанска служба
сл. 399 г. пр. Хр.	Срещу Ксенофонт е издадено постановление за изгнание в Атина.
394 г. пр. Хр.	Ксенофонт участва в битката при Короней.
ок. 392-371 г. пр. Хр.	Живот в Скилунт.
362 г. пр. Хр.	Грил загива геройски в битката при Мантинея.
? г. пр. Хр.	Ксенофонт посещава Magna Graecia.
сл. 355 г. пр. Хр.	Ксенофонт умира (вероятно в Коринт).

Глава 2. Литературно наследство и влияние

2.1 В танц с музите

Историята е преди всичко разказ – тя неслучайно има своя муза. Името на вестителката Клио (Κλειώ) произхожда от глагола κλέω, който означава „разказвам“, „възхвалявам“, „чествам“. Тези значения са приложими спрямо творчеството на Ксенофонт, което възплъщава в пълна степен добродетелите на историка и най-вече изкуството на разказа.

2.1.1 Ксенофонт като автор

Ксенофонт не е първият писател, който говори за собствените си дела и представя речите си в трето лице. Преди него и ораторът Антифон е прилагал подобен литературен похват. Търсеният ефект – максимално дистанциране от повествованието – оказва силно въздействие върху читателя и е използван дори от Цезар в „Записки за Галската война“.

2.1.2 Ксенофонт като историк

Историята е метрополия на философията по твърдението на Диодор от Агирион (Diod. Sic. 1.2.2). Това, което отличава Ксенофонт от повечето историографи, е, че той не само е пряк свидетел, но и активен участник в събитията, които описва. В същото време не бива да се забравя, че той е и писател, което означава, че творчеството му не може да бъде разглеждано изолирано.

2.1.3 Ксенофонт като философ.

Недоумение предизвикват опитите на някои съвременни автори да изключат Ксенофонт от кръга на философа или да внушат, че той го е познавал за кратко, мимоходом или не е имал природни дадености да осмисли учението му. Това виждане е диаметрално противоположно на коментара на Диоген Лаертски за най-важните представители на т. нар. сократици – Платон, Ксенофонт и Антистен (Diog. Laert. 2.5.47). Сократ не оставя след себе си записки, но това правят мнозина от слушателите му. До нас е достигнало само написаното от Ксенофонт и Платон (както и незначителна част от Аристотел). Ксенофонт разказва много за своя учител. И неговият Сократ не бърза да учи слушателите си на красноречие и хитроумни риторически похвати. Целта му е да направи от учениците си добродетелни граждани. Този Сократ вярва, че надарените, но лишени от нравственост хора, са по-склонни към насилие и злини, което ги прави и много по-опасни за обществото (Хен., *Мет.* 4.3.1-2). Животът на Ксенофонт е потвърждение за това. Що се отнася до философските му възгледи, те са съсредоточени

върху властта във всичките ѝ многообразни форми и проявления. От видовете държавно управление – било то демокрация, монархия, олигархия или тирания, до отношенията между отделните индивиди – изкуството да повеляваш и да се подчиняваш. Интересът му към политическата философия е и една от причините да му се приписват симпатии към една или друга форма на политическо устройство.

2.2 Corpus Xenophonticum

На Диоген Лаертски дължим най-ранния запазен каталог със съчинения на Ксенофонт (Diog. Laert. 2.6.56-57), но той не се открива в българското издание на „Животът на философите“. Книгата е публикувана в превод на Т. Томов през 1985 г. със значителни съкращения, което прави проблематично използването ѝ в историческите изследвания. Корпусът на Ксенофонт е разгледан тук по азбучен ред, съобразно латинските абривиатури (Abbreviations list) на Oxford Classical Dictionary.

2.2.1 Агезилай

Структура и съдържание. „Агезилай“ (старогр. Ἀγησίλαος; лат. Agesilaus) е възхвала (encomium) на Агезилай II, а изложението е тип похвално слово (панегирик) по замисъла на самия автор (Xen., Ag. 10.3). В първите две глави животът на спартанския цар е представен в хронологичен ред, което прави съчинението и най-ранната запазена творба на биографичния жанр. Текстът е структуриран в 11 глави.

Датировка и проблематика. Кончината на Агезилай II е *terminus post quem* за създаването на текста (Xen., Ag. 10.3), но годината е обект на научни дискусии (360 г., 359 г., 358 г.). *Terminus ante quem* пък е смъртта на Ксенофонт, която вероятно настъпва след 355 г.

Кодекси. В базата данни на Pinakes са описани 14 ръкописа, съдържащи „Агезилай“. Най-ранният се съхранява във Ватиканската апостолическа библиотека – Vat. gr. 1335. Текстът заема фолиа 209-220v и се датира от третата четвърт на X в. (ок. 960 г.).

Избрани Преводи:

- Съчинението не е публикувано на български език, но част от негов пасаж (Xen., Ages. 2.26) е преведен и включен в ИТТ2.
- Съвременен превод на английски език е направен от R. Bartlett – „Agesilaus“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език е значим преводът на В. Борухович и Э. Фролов, публикуван в „Ксенофонт. Киропедия“ през 1976 г.

2.2.2 Анабазис

Структура и съдържание. „Анабазис“ (старогр. Ἀνάβασις; лат. Anabasis) е произведение посветено на похода на Кир Млади (Анабазис на Кир) към Вавилон и последвалото отстъпление на наемниците. Текстът е структуриран в 7 книги.

Датировка и проблематика. В периихите на „Персика“, който е съставен от Фотий и включен в „Библиотека“, са описани събитията след битката край Вавилон. Ктезий от Книд разказва за смъртта на Кир Млади и участието на пленените командири. Те не са убити веднага след довеждането им във Вавилон, защото лекарят не пропуска да увери читателите си, че е полагал грижи за Клеарх, докато лакедемонецът се е намирал под стража. По разказа на Ктезий, след екзекуцията тялото на Клеарх е захвърлено, но пясъчна буря го покрива с прах и осем години по-късно естествената могила вече е обраснала с палми, тайно посадени от евнусите на царицата-майка. Това е времеви

маркер за публикуването на Персика. Дори ако приемем, че екзекуцията на Клеарх е изпълнена не по-късно от 400 г. пр. Хр. и вземем под внимание бележката на лекаря за израсналите осем години по-късно палми върху на гроба му, това дава като най-ранна възможна дата за създаването на „Персика“ – 392 г. пр. Хр. Гибелта на Кир Млади в битката край Вавилон е описана от Ксенофонт в първа книга на „Анабазис“ по текста на Ктезий (Хен., Ал. 1.8.26-27). Това цитиране прави невъзможно публикуването на „Анабазис“ в първото десетилетие на IV в. пр. Хр.

Кодекси. Описани са 59 ръкописа, съдържащи текст на „Анабазис“. Най-ранният е Vat. gr. 1335. Текстът заема фолиа 116v-205v и се датира от третата четвърт на X в. (ок. 960 г.).

Подбрани Преводи.

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Исторически съчинения“ през 1984 г. по превода на М. Мирчев от 1942 г. (с редакции).
- На английски език ревизия на превода на С. Brownson (1960 г.) е извършена от J. Dillery в „Xenophon. Anabasis“ през 1998 г. Съвременен превод на английски език е направен и от W. Ambler в „Xenophon. The Anabasis of Cyrus“ през 2011 г.
- На руски език е значим преводът на С. Ошеров, публикуван в „Историки Греции“ през 1976 г. Наличен е и превод на М. Максимова, който е издаден в 1951, но текстът е цензуриран и преиздаден изцяло едва след разпада на СССР.

2.2.3 Апология на Сократ

Структура и съдържание. „Апология на Сократ“ (старогр. Ἀπολογία Σωκράτους [πρὸς τοὺς Δικαστάς]; лат. Apologia Socratis) е кратко съчинение, структурирано в 34 параграфи

Датировка и проблематика. Във въведението си Ксенофонт съобщава, че в защитата на Сократ и последните му дни са писали и „други“ (Хен., Ар. 1). От това следва, че „Апология“ е написана известно време след смъртта на философа. „Защитата на Сократ“ или „Защитна реч“ е пример за „подвеждащите заглавия“ на Ксенофонт. Заглавието не съответства на съдържанието, тъй като речта на Сократ представлява само средната част на произведението.

Кодекси. Описани са 7 ръкописа, съдържащи „Апология на Сократ“. Най-ранният е Vat. gr. 1335. Текстът заема фолиа 206-209 и се датира от третата четвърт на X в. (ок. 960 г.).

Избрани Преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Сократически съчинения“ през 1985 г. по превод на Р. Стефанов.
- Съвременен превод на английски език е направен и от R. Bartlett („The Shorter Socratic Writings. Apology of Socrates to the Jury, Oeconomicus, and Symposium“) през 2006 г.
- На руски език е значим преводът на С. Соболевский, публикуван в „Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения“ през 1935 г.

2.2.4 Атинската държавна уредба

Структура и съдържание. „Атинската държавна уредба“ (старогр. Ἀθηναίων πολιτεία; лат. Respublica Atheniensium) е кратък политически памфлет. Текстът е структуриран в 3 глави.

Датировка и проблематика. Създаването на текста обикновено се отнася към втората половина на V или дори IV в. пр. Хр., но в повечето изследвания се отдава предпочитание на времето между 431 и 424 г. пр. Хр. Авторството на Ксенофонт

традиционно се оспорва, тъй като езикът и стилът на съчинението се различават от тези на останалите му произведения. Така създателят на трактата се обозначава с безличното Псевдо-Ксенофонт. Вероятно G. Murray въвежда термина „Старият олигарх“, а в XXI в. дори се използва и обозначението „X“ за автора. Наложилата се късна датировка за годината на раждане на Ксенофонт подсилва аргументите срещу авторството му, защото по времето, в което е написан трактатът, той би трябвало да е бил в ранна детска възраст. Така авторството на Ксенофонт се отхвърля въз основа на стил и хронология. В предговора на „Xenophon. The Shorter Writings“ и есето към „Regime of the Athenians“ МакБрейър обаче допуска, че основанията за отричане на авторството на Ксенофонт съвсем не са категорични и дори са съмнителни. Към това може да се добави, че въпреки разликите в стила, трактатът е пропит от ирония – характерен белег за творчеството на Ксенофонт. Текстът може да бъде интерпретиран в диаметрално противоположни посоки: дали авторът е привърженик на олигархичните порядки, или чрез иронични похвати защитава демократичната уредба на Атина? Също така структурата на „Атинската държавна уредба“ наподобява тази на „Лакедемонската държавна уредба“ – съчинение, при което авторството на Ксенофонт не се оспорва. Ако трактатът е написан в младежките години на Ксенофонт, това би могло да обясни различията в стила и езика. Необходимо е също така да се вземе предвид влиянието на учителя, под чието ръководство Ксенофонт се е учил през този период. В този контекст целта на полемичния текст вероятно не е била публичното му разпространение, а по-скоро упражнение в усвояване на реторични похвати. Авторът изразява неодобрение към държавното устройство на Атина, но е „принуден“ да го защитава в спор с опонента си.

Кодекси. Описани са 15 ръкописа, съдържащи „Атинската държавна уредба“. Най-ранният се съхранява във Библиотека Марциана, Венеция – Venetus Marcianus gr. Z. 511 (coll. 0590). Текстът заема фолиа 293v-295v и се датира от първата половина на XIV в.

Избрани Преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Атинската държавна уредба. Лакедемонската държавна уредба“ през 2016 г. в превод на М. Славова.
- Съвременен превод на английски език е направен от R. Bartlett – „Regime of the Athenians“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език е значим преводът на С. Радциг, публикуван в „Аристотель. Афинская полиция“ през 1937 г.

2.2.5 За лова с кучета

Структура и съдържание. „За лова с кучета“ (старогр. Κυνηγετικός; лат. Cynegeticus) е трактат, в който е разгледана темата за лова. Текстът е структуриран в 13 глави.

Датировка и проблематика. „За лова с кучета“ е едно от четирите произведения на Ксенофонт свързани с уменията. Другите три са „Хипарх“, „За ездаческото изкуство“ и „За добрия стопанин“. Няколко века след Ксенофонт и Ариан пише съчинение със същото заглавие и тематика. Датирването на текста може да бъде отнесено по-общо към първата половина на IV в. пр. Хр.

Кодекси. Описани са 18 ръкописа, съдържащи „За лова с кучета“. Най-ранният е Vat. gr. 0989. Текстът заема фолиа 001-13 и се датира от втората половина на XIII в.

Избрани преводи:

- Съчинението не е публикувано на български език, но част от негов пасаж (Xen., Cyn. 11.1) е преведен и включен в ИТТ2.

- Съвременен превод на английски език е направен от M. Ehrmantraut и G. McBrayer – „The One Skilled at Hunting with Dogs“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език е наличен само превод на Г. Янчевецкий, публикуван в края на XIX в.

2.2.6 Киропедия

Структура и съдържание. „Киропедия“ (старогр. Κύρου παιδεία; лат. Cyropaedia) е съчинение за Кир Велики, в което Ксенофонт представя образа на идеалния владетел. Заглавието се превежда като „Възпитанието на Кир“, но то е подвеждащо, тъй като разказът за обучението на Кир завършва с първата от осемте книги, в които е структуриран текста по-късно.

Датировка и проблематика. Най-вероятно произведението е завършено след 362/1 г. или дори 360 г. пр. Хр. и преди декември 359 г. пр. Хр., защото Ксенофонт споменава (Хен., Суг. 8.8.4) за пленяването на Ариобарзан, наместникът на Хелеспонтийска Фригия, който е предаден от своя син Митрадад по време на т. нар. Велико въстание на сатрапите.

Избрани Преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Киропедия“ през 1995 г. по превод на В. Атанасов.
- Съвременен превод на английски език е направен от W. Ambler в „Xenophon. The Education of Cyrus“ и преиздаден през 2015 г.
- На руски език е значим преводът на В. Борухович и Э. Фролов, публикуван в „Ксенофонт. Киропедия“ през 1976 г.

2.2.7 За ездаческото изкуство

Структура и съдържание. „За ездаческото изкуство“ или „За конницата“ (старогр. Περί ἵππικῆς; лат. De equitandi ratione) е кратък трактат, посветен на подбора, грижите и обучението на конете, както и на ездаческото изкуство. Текстът е структуриран в 12 глави, в които Ксенофонт излага своите знания и опит по темата (Хен., Ек. 1.1):

Датировка и проблематика. Съчинението хронологично е написано преди „Хипарх“ (Хен., Ек. 12.14). В научните изследвания като време за създаването на текста се коментира 367 г. пр. Хр.

Кодекси. Описани са 22 ръкописа, съдържащи „За конницата“. Най-ранният е Vat. gr. 0989. Текстът заема фолиа 013v-23 и се датира от втората половина на XIII в.

Избрани Преводи:

- Съчинението не е публикувано на български език, но част от негов пасаж (Хен., Ек. 8.6) е преведен и включен в ИТТ2.
- Съвременен превод на английски език е направен от A. Bonnette – „On Horsemanship“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език единственият съвременен превод е на В. Понарядов, публикуван в „Ксенофонт. О верховой езде“ през 2005 г.

2.2.8 Хипарх

Структура и съдържание. „Хипарх“ (старогр. Ἱππάρχικός; лат. De equitum magistro) е кратък трактат, посветен на военното обучение и задълженията на хипарха (началник на конницата). Текстът е структуриран в 9 глави.

Датировка и проблематика. В съчинението е указано, че хронологично то е написано след „За конницата“ (Xen., Eq. 12.14). В научните изследвания се коментира 367 г. пр. Хр. като време за създаването на текста.

Кодекси. Описани са 21 ръкописа, съдържащи „Хипарх“. Най-ранният е Vat. gr. 0989. Извлечението заема фолио 055 и се датира от втората половина на XIII в.

Избрани Преводи:

- Съчинението не е публикувано на български език.
- Съвременен превод на английски език е направен от W. Ambler – „The Skilled Cavalry Commander“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език е наличен само превод на Г. Янчевецкий, публикуван в края на XIX в.

2.2.9 Гръцка история

Структура и съдържание. „Гръцка история“ (старогр. Ἑλληνικά; лат. Hellenica) е историографско съчинение. Текстът е структуриран в 7 книги. Първите две от тях са замислени като продължение на незавършения труд на Тукидид за Пелопонеската война. В останалите пет са изложени последвалите събитията до битката при Мантинея:

Датировка и проблематика. Управлението на Тисифон е хронологичен маркер за създаването на текста (Xen., Hell. 6.4.37).

Кодекси. Описани са 32 манускрипта, съдържащи „Гръцка история“, като най-ранните се датират от XIV в.

Избрани преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Исторически съчинения“ през 1984 г. по превод на Р. Стефанов.
- Съвременен превод на английски език е направен и от J. Marincola в „The Landmark Xenophon's Hellenika“ през 2010 г.
- На руски език е значим преводът на С. Лурье, преиздаден с редакции на Р. Светлов в „Ксенофонт. Греческая история“ през 1993 г.

2.2.10 Хиерон

Структура и съдържание. „Хиерон“ (старогр. Ἱέρων ἢ Τυραννικός; лат. Hiero) е кратко произведение, написано под формата на диалог между сиракузкия тиран Хиерон и поета Симонид от Кеос. В съчинението се разглежда темата за властта, и по-специално властта на тирана. Текстът е структуриран в 11 глави:

Датировка и проблематика. Диалогът вероятно е написан в средата на 60-те години на IV в. пр. Хр.

Кодекси. Описани са 32 ръкописа, съдържащи „Хиерон“. Най-ранният е Vat. gr. 1335. Текстът заема фолиа 220v-229v и се датира от третата четвърт на X в. (ок. 960 г.).

Избрани Преводи:

- Съчинението не е превеждано на български език.
- Съвременен превод на английски език е направен от D. O'Connor – „Hiero, or The Skilled Tyrant“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език по-нов превод прави А. Россиус, публикуван в „Гиерон, или Слово о тирании“ през 2006 г.

2.2.11 Лакедемонската държавна уредба

Структура и съдържание. „Лакедемонската държавна уредба“ (старогр. Λακεδαιμονίων Πολιτεία; лат. Respublica Lacedaemoniorum) е най-ранният (и

единственият изцяло запазен) трактат за социалното, политическо и военно устройство на Спарта. Текстът е структуриран в 15 глави.

Датировка и проблематика. Предположението на Деметрий от Магнезия, че съчинението не принадлежи на Ксенофонт (Diog. Laert. 2.6.57) се отхвърля в съвременните изследвания. Времето на създаване на текста може да се сведе по-общо до периода между 394 и 371 г. пр. Хр.

Кодекси. Описани са 39 ръкописа, съдържащи „Лакедемонската държавна уредба“. Най-ранният е Vat. gr. 1335. Текстът заема фолиа 229v-238 и се датира от третата четвърт на Х в. (ок. 960 г.), като страница 238 е възстановявана в края на XIV в.

Подбрани преводи.

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Атинската държавна уредба. Лакедемонската държавна уредба“ през 2016 г. по превод на М. Славова.
- Съвременен превод на английски език е направен от С. Kuiper и S. Collins – „Regime of the Lacedaemonians“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език е значим преводът на Л. Печатнова, публикуван в „Ксенофонт. Лакедемонская полиция“ през 2014 г.

2.2.12 Спомени за Сократ

Структура и съдържание. „Спомени за Сократ“ (старогр. Ἀπομνημονεύματα; лат. Memorabilia) е апологетично произведение, написано под формата на диалог. Целта на Ксенофонт е да реабилитира Сократ и да докаже, че той е осъден несправедливо. Текстът е структуриран в 4 книги:

Датировка и проблематика. Съчинението най-вероятно е написано след 371 г. пр. Хр. **Кодекси.** Описани са 71 ръкописа, съдържащи „Спомени за Сократ“. Най-ранните се датират от XIII в. и се съхраняват във Ватикана – Pal. gr. 093 (фол. 145-151*) и Париж – Grec 1302 (фол. 154-179*) и Grec 1740 (фол. 001-117v*).

Избрани преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Сократически съчинения“ през 1985 г. по превод на Р. Стефанов.
- Съвременен превод на английски език е направен и от А. Bonnette в „Xenophon. Memorabilia“ през 2015 г.
- На руски език е значим преводът на С. Соболевский, публикуван в „Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения“ през 1935 г.

2.2.13 За добрия стопанин

Структура и съдържание. „За добрия стопанин“ (старогр. Οἰκονομικός; лат. Oeconomicus) е диалог от две части. Първата се състои от разговор между Сократ и Критобул, а във втората част Сократ предава на Критобул беседата си с Изхомах, който пък преразказва разговор със собствената си жена. Съчинението е единственото по рода си (в античната литература) в което се съчетава дискусия за правилното управление на стопанството и дидактически материали по земеделие. То е и един от най-ценните първоизточници за икономическата и социална история на Класическа Атина. Текстът е структуриран в 21 глави.

Датировка и проблематика. Вероятно диалогът е написан по времето, когато Ксенофонт живее и се занимава с организацията на стопанството си в Скилунт. Събитията (вътрешното време на произведението) произтичат след 401 г. пр. Хр., защото

се споменава смъртта на Кир Млади (Хен., Оес. 4.18) и преди 399 г. пр. Хр., тъй като Сократ е все още жив.

Кодекси. Описани са 45 ръкописа, съдържащи „За добрия стопанин“. Най-ранният е Urb. gr. 095. Текстът заема фолиа 001-031, а извлечението 072-73* и се датира от първата половина на XIV в.

Избрани преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Платон. Ксенофонт. Аристотел. Икономика. Античните философи за дома и стопанството“ през 2018 г. в превод на Г. Гочев.
- Съвременен превод на английски език е направен и от R. Bartlett („The Shorter Socratic Writings. Apology of Socrates to the Jury, Oeconomicus, and Symposium“) през 2006 г.
- На руски език е значим преводът на С. Соболевский, публикуван в „Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения“ през 1935 г.

2.2.14 Пирът

Структура и съдържание. „Пирът“ (старогр. Συμπόσιον; лат. Symposium) е кратко произведение, написано под формата на диалог, в който Сократ и приятелите му (Критобул, Хермоген, Хармид, Антистен и др.) са поканени от най-богатият атинянин – Калий, синът на Хипоник, на пир в чест на победата на Автолик в панкратиона по време на Големите Панатенеи. Текстът е структуриран в 9 глави.

Датировка и проблематика. Точното време на създаване на произведението не е известна, но събитията в диалога протичат по време на Големите Панатенеи в 422/1 г. пр. Хр., които се явяват terminus post quem за създаването на текста.

Кодекси. Описани са 28 ръкописа, съдържащи „Пирът“.

Избрани преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Ксенофонт. Сократически съчинения.“ през 1985 г. по превод на Р. Стефанов.
- Съвременен превод на английски език е направен и от R. Bartlett („The Shorter Socratic Writings. Apology of Socrates to the Jury, Oeconomicus, and Symposium“) през 2006 г.
- На руски език е значим преводът на С. Соболевский, публикуван в „Ксенофонт Афинский. Сократические сочинения“ през 1935 г.

2.2.15 За приходите

Структура и съдържание. „За приходите“ (старогр. Πόροι ἢ περὶ Προσόδων; лат. De vestigalibus). Трактатът разглежда икономическите проблеми на Атина и предлага практически решения за подобряване на финансовото състояние на града. Текстът е структуриран в 6 глави.

Датировка и проблематика. Съчинението се приема за късно или дори последно произведение на Ксенофонт, написано около 355-354 г. пр. Хр. В текста му се съдържа хронологичен маркер (Хен., Vect. 5.8-9), вероятно на епизоди от Третата свещена война.

Кодекси. Описани са 14 ръкописа, съдържащи „За приходите“. Най-ранният пълен текст се съхранява във Библиотека Марциана, Венеция – gr. Z. 511 (coll. 0590). Текстът заема фолиа 296-298v и се датира от първата половина на XIV в.

Избрани преводи:

- Съчинението е публикувано на български език в „Платон. Ксенофонт. Аристотел. Икономика. Античните философи за дома и стопанството“ през 2018 г. в превод на Г. Гочев.
- Съвременен превод на английски език е направен от W. Ambler – „Ways and Means, or On Revenues“ и издаден в „Xenophon. The Shorter Writings“ през 2018 г.
- На руски език е значим преводът на Э. Фролов, публикуван в „Хрестоматия по истории Древней Греции“ през 1964 г.

2.3 Влияние и рецепции

Влиянието на Ксенофонт, наричан още в древността „атическа муза“ (Diog. Laert. 2.6.57), се проследява като червена нишка в литературната традиция. Неговият език, който столетия наред се смята за образец на атическия диалект, всъщност полага основите на т. нар. елинистическо литературно койне.

2.3.1 Ксенофонт и Платон

Авъл Гелий пише, че почти всички биографи на Ксенофонт и Платон са засягали въпроса за съперничеството между двамата (Gell., NA. 14.3). Освен в „Атически ноци“, темата е разгледана и при Атений (Ath. 11.112) и Диоген Лаертски (Diog. Laert. 2.6.57; 3.1.34), а също така е коментирана и от Маркелин (Marcellin. 27). Резюмирани, доводите на перипатетиците, според достигналите до нас автори, изглеждат по следния начин. Атений и Диоген разсъждават върху еднаквите имена и теми на съчиненията им – било то „Пирът“ (Συμπόσιον) или „Апология на Сократ“ (Ἀπολογία Σωκράτους). В крайна сметка Авъл Гелий прави заключение, че между двамата едва ли е имало обективни причини за съперничество, а и това не би съответствало на философското им възпитание. Въпреки това, фактите са, че името на Ксенофонт не се среща никъде в диалозите от Платоновия корпус, а от своя страна „атическата муза“ споменава Платон само веднъж и то мимоходом (Xen., *Mem.* 3.6.1). Към това може да се добави, че в сократическите творби на Ксенофонт е възможно да се проследи скрита полемика, но не става ясно към кого е насочена. Това са и единствените съчинения на Ксенофонт (освен „Анабазис“), в които писателят изрично обозначава присъствието си, вероятно за да придаде повече достоверност към образа на своя учител (Xen., *Mem.* 4.3.1-2; 1.3.8-13; 1.4.2; 1.6.14; 2.4.1; 2.5.1; Symp. 1.1; Oec. 1.1).

2.3.2 Падането на дома на Ахеменидите

Едно от най-големите държавни образувания в човешката история – Персийската империя, е основана от Кир Велики в средата на VI в. пр. Хр. От този момент насетне йонийските градове и експанзивната политика на империята се превръщат в нервен възел за отношения между гърци и перси. Това противопоставяне повлича поредица от конфликти, които продължават почти две столетия и в крайна сметка завършват с падането на Ахеменидския царски дом под ударите на Александър.

Седем десетилетия по-рано се разиграва събитие, което променя възприятието на гърците за реалните възможности на Персийската империя и допълнително уронва престижа ѝ, който и без това е пострадал след войните. Това е прочутото отстъпление на бившите наемници на Кир Млади (сред които са и няколко хиляди траки – конници и леко въоръжена пехота) от Централна Персия до родните им земи. Много от древните автори сравняват похода на наемниците с този на Александър, синът на Филип, в търсене на паралели и причинно-следствени връзки между тях. Евнапий стига до там да

твърди, че Александър Македонски никога не би станал Александър Велики, ако не е бил Ксенофонт (Eunap., VS 453).

2.3.3 Зашифрованата поема на Лъв Мъдри

В монографията си „Byzantine readings of ancient historians“ A. Kaldellis публикува пълен превод на ямбическо стихотворение, запазено в кодекс Parisinus gr. 1640. Поемата е вмъкната между текстовете на „Киропедия“ и „Анабазис“ (f. 123v), и вероятно представлява препис на посвещение, адресирано до императора на Източната Римска империя Лъв VI Философ (866-912 г.). A. Kaldellis приема, че текстът е нещо повече от обичайно посвещение и съдържа зашифровани послания. В текста са налични множество проблемни пасажии – така например анонимният поет обвинява Кир Млади в „жажда за власт“, но насочва неговите „десет хиляди“ не срещу Артаксеркс, а срещу Кир Стари – основателя на Ахемедидската държава.

Основни изводи. Историците често забравят, че Ксенофонт е философ, а философите – че той е пряк участник в събитията, за които пише. Corpus Xenophonticum утвърждава Ксенофонт като световно известен писател, а философските му възгледи за ролята на идеалния владетел го представят и като предвестник на новата епоха – времето на Александър Велики и елинистическите царства. В последвалите векове Ксенофонт става образец за подражание, а влиянието му в литературната традиция се проследява и до наши дни.

Ако „Атинската държавна уредба“ действително е написана около 424 г. пр. Хр., когато Ксенофонт вероятно е бил във възрастта на ефебите, това дава основание за преосмисляне и ревизия за авторството на текста. Следователно, ако си позволим да използваме като литературен похват прочутата ксенофонтова ирония, то „Старият олигарх“ не е нито толкова стар, нито пък е убеден привърженик на олигархията.

Следва таблица със сводна информация за съчиненията, включени в корпуса на Ксенофонт. Датировките на отделните съчинения са спорни, тъй като в повечето случаи остават предмет на дискусии и поради това не са включени в настоящата таблица. Точното датиране на античните текстове поначало е проблематично. Следва също да се има предвид възможността първоначалният вариант на дадено произведение да е бил предмет на доработки или по-съществени интервенции от съвременни спрямо автора и/или по-късни „редактори“ – например т. нар. диаскеvasti (вж. напр. Diod. Sic. 40.8).

Съчинение	„Агезилай“ (старогр. Ἀγησίλαος; лат. Agesilaus)
№ 1	
Абревиатура	Ages.
Кодекси	14
Превод	Няма публикуван цялостен превод на български език

Съчинение	„Анабазис“ (старогр. Ἀγησίλαος; лат. Agesilaus)
№ 2	
Абревиатура	Ап.
Кодекси	59
Превод	„Ксенофонт. Исторически съчинения“ (М. Мирчев и др., 1984 г.)

Съчинение № 3	„Апология на Сократ“ (старогр. Ἀπολογία Σωκράτους [πρὸς τοὺς Δικαστάς]; лат. Apologia Socratis)
Абревиатура	<i>Ap.</i>
Кодекси	7
Превод	„Ксенофонт. Сократически съчинения“ (Р. Стефанов, 1985 г.)

Съчинение № 4	„Атинската държавна уредба“ (старогр. Ἀθηναίων πολιτεία; лат. Respublica Atheniensium)
Абревиатура	[<i>Ath. pol.</i>] (<i>Ath.</i> по LSJ)
Кодекси	15
Превод	„Ксенофонт. Атинската държавна уредба. Лакедемонската държавна уредба“ (М. Славова, 2016 г.)

Съчинение № 5	„За лова с кучета“ (старогр. Κυνηγετικός; лат. Cynegeticus)
Абревиатура	<i>Cyn.</i>
Кодекси	18
Превод	Няма публикуван цялостен превод на български език

Съчинение № 6	„Киропедия“ (старогр. Κύρου παιδεία; лат. Cyropaedia)
Абревиатура	<i>Cyr.</i>
Кодекси	122
Превод	„Ксенофонт. Киропедия“ (В. Атанасов 1995 г.)

Съчинение № 7	„За ездаческото изкуство“ или „За конницата“ (старогр. Περί Ἱππικῆς; лат. De equitandi ratione)
Абревиатура	<i>Eq.</i>
Кодекси	22
Превод	Няма публикуван цялостен превод на български език

Съчинение № 8	„Хипарх“ (старогр. Ἱππαρχικός; лат. De equitum magistro)
Абревиатура	<i>Eq. mag.</i>
Кодекси	21
Превод	Няма публикуван цялостен превод на български език

Съчинение № 9	„Гръцка история“ (старогр. Ἑλληνικά; лат. Hellenica)
Абревиатура	<i>Hell.</i> (<i>HG.</i> по LSJ)
Кодекси	32
Превод	„Ксенофонт. Киропедия“ (В. Атанасов 1995 г.)

Съчинение	„Хиерон“ (старогр. Ἱέρων ἢ Τυραννικός; лат. Hiero)
------------------	--

№ 10	
Абревиатура	<i>Hier.</i>
Кодекси	32
Превод	Няма публикуван превод на български език

Съчинение № 11	„Лакедемонската държавна уредба“ (старогр. Λακεδαιμονίων Πολιτεία; лат. Respublica Lacedaemoniorum)
Абревиатура	<i>Lac.</i>
Кодекси	39
Превод	„Ксенофонт. Атинската държавна уредба. Лакедемонската държавна уредба“ (М. Славова, 2016 г.)

Съчинение № 12	„Спомени за Сократ“ (старогр. Ἀπομνημονεύματα; лат. Memorabilia)
Абревиатура	<i>Mem.</i>
Кодекси	71
Превод	„Ксенофонт. Сократически съчинения“ (Р. Стефанов, 1985 г.)

Съчинение № 13	„За добрия стопанин“ (старогр. Οἰκονομικός; лат. Oeconomicus)
Абревиатура	<i>Oec.</i>
Кодекси	45
Превод	„Платон. Ксенофонт. Аристотел. Икономика. Античните философи за дома и стопанството“ (Г. Гочев, 2018 г.)

Съчинение № 14	„Пирът“ (старогр. Συμπόσιον; лат. Symposium)
Абревиатура	<i>Sym. (Smp. по LSJ)</i>
Кодекси	28
Превод	„Ксенофонт. Сократически съчинения“ (Р. Стефанов, 1985 г.)

Съчинение № 15	„За приходите“ (старогр. Πόροι ἢ περὶ Προσόδων; лат. De vectigalibus)
Абревиатура	<i>Vect.</i>
Кодекси	14
Превод	„Платон. Ксенофонт. Аристотел. Икономика. Античните философи за дома и стопанството“ (Г. Гочев, 2018 г.)

Глава 3. Древна Тракия и траките в Corpus Xenophonticum

Научните изследвания върху творчеството на Ксенофонт в българската историография полага родоначалникът на българската тракология – Гаврил Кацаров. Още в началото на своята научна кариера той публикува труда „Объ отношеніи Аѳинской политіи Аристотеля къ Ксенофонтѹ“ (1904 г.). Впоследствие големият български античник използва сведенията на Ксенофонт в „Битът на старите траки според класическите

писатели“ (1913 г.), както и в монографията „Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker“ (1916 г.). След него се нареждат публикациите на Янко Тодоров „Тракийските царе“ (1933 г.) и „Приноси към историята на траките“ на Младен Тонев (1942 г.), които също използват данни от Ксенофонт. На сведенията на Ксенофонт е посветен раздел в „Извори за старата история и география на Тракия и Македония“ (1915; 1949 г.)

На свой ред Христо Данов предлага историографска оценка на Ксенофонт в изследването си „Към историческия облик на древна Тракия II. Хекатей, Херодот, Тукидид и Ксенофонт“ (1947; 1998 г.). Специално внимание той отделя и в целевата си публикация „Югоизточна Тракия по сведенията на Ксенофонт“ (1951 г.). Изложеното в тях намира своето място и в монографията „Древна Тракия“, която е издадена и в немски превод (1976 г.).

Александър Фол използва разказите на „атическата муза“ в своите анализи, включени в монографиите: „Демографска и социална структура на древна Тракия. I хилядолетие преди н. е.“ (1970 г.), „Политическа история на траките. Краят на второто хилядолетие до края на пети век пр. н. е.“ (1972 г.), „Тракия и Балканите през ранноелинистическата епоха“ (1975 г.) и „Политика и култура в древна Тракия“ (1990 г.).

Сериозното интегриране на сведенията на Ксенофонт за историята и културата на древна Тракия дължим на Иван Венедиков и неговото проучване „Тракийската топонимия в движение. Населението на Югоизточна Тракия“ (1982 г.). Историографско постижение представлява и студията му „Земеделието при траките“ (1981 г.), чиито ценни наблюдения относно аграрните практики на тракийското население са приети от Румяна Георгиева в „Храна и хранене (края на II–I хил. пр. н. е.)“ в тома „Етнология на траките.“ (1999 г.).

Б. Богданов пише въвеждащата статия „Историкът Ксенофонт“ към „Ксенофонт. Исторически съчинения“ (1984 г.). Маргарита Тачева акцентира върху атинския историк в изследването „Der soziale und juristische Status der Thraker in der Zeit Xenophons und Strabons.“ (1989 г.) и в „Царете на древна Тракия“ (2006 г.). Димитър Попов разглежда Ксенофонт в раздела „Историография“ на „Гръцките интелектуалци и тракийския свят“ (2013 г.). Във втория том на „Извори за историята на Тракия и траките“ (2003 г.) се дават нови преводи на редица текстове.

Многобройни сведения от Ксенофонт са използвани и в изследването на „Някои проблеми на етнотопонимията в централна и югоизточна Тракия“ на Петър Делев (2010 г.).

На данните от корпуса на атинския историк се позовава Ю. Цветкова в своята монография „История на тракийския Херсонес от Троянската война до времето на римското завоевание“ (2008 г.). Неговите сведения са в основата и на нейните изследванията за „Земите на Месад“ (2016 г.) и „Дълголетникът Терес“ (2018). Обстойно се разгледат и използват ксенофоновите данни и в „ГИС и Тракология. Приложения на Географските информационни системи в изследванията на тракийската история“ (2018 г.).

3.1 Образи и маски

Препратките към *Старата атическа комедия*, използвани в заглавията на някои подраздели от настоящата глава, изпълняват изцяло структурна и художествена функция и не са предназначени за историографска интерпретация.

3.1.1 Командири и наемници

Институтът на наемничеството има дълговековна традиция – в края на V в. пр. Хр. и особено през IV в. пр. Хр. той е широко разпространен както в цялото Средиземноморие, така и в древна Тракия. Ксенофонт не е само наемник (μισθοφόρος), но и командир на значителни военни отряди, които постъпват на служба и получават възнаграждение както от персийски, така и от тракийски владетели. Това налага систематизирането и анализа на неговите наблюдения в контекста на една сложна и дискуссионна проблематика, разгърната в нейния тракийски аспект.

Основополагащи за изследването на елинското наемничество са трудовете на Н. Parke и G. Griffith, които поставят и въпроса за неговата връзка с кризата на полиса. Сред приносите по темата следва да се открият трудовете на редица български автори.

Най-ранният пласт сведения в Corpus Xenophonticum относно този въпрос се отнася към средата на VI в. пр. Хр. В „Киропедия“ Ксенофонт споменава за траки-мечоносци (Θρᾷκες μαχαροφόροι), наети от Крез преди битката при Тимбрара (Θύμβραρα) срещу Кир Велики (Xen., Cyr. 6.2.9-11) в 546 г. пр. Хр. На това сведение в българската историография не е отделено достатъчно внимание, въпреки неговата значимост – не само поради ранната хронологическа рамка, към която се отнася, но и поради факта, че при изброяването на съюзническите и наемни контингенти траките са посочени на първо място. Допустимо е тези траки да са от района на Тракийски Херсонес и въобще от ЮИ Тракия, особено ако се вземат предвид илюстрираните добри отношения между Крез и Милтиад Стари.

Взаимодействието между елини и траки в контекста на наемничество също има своята дълга традиция. Почти по същото време в Европа атинския тиран Пизистрат използва злато от планината Пангей и наемни отряди от местното население, за да се завърне от изгнание в Атика (Arist., [Ath. Pol.] 15.2). Няколко десетилетия по-късно Милтиад Млади, с помощта на наемни войници – вероятно също траки, поддържа властта си в Тракийски Херсонес (Hdt. 6.39). През V и IV в. пр. Хр. траките-наемници се утвърждават като особено предпочитани бойци в състава на конницата и леко въоръжените части. В едно от своите разсъждения за храбростта дори Сократ подчертава уменията на траките-пелтасти в боравенето с леки щитове и метателни копия, като ги съпоставя с тези на спартанците в тежката пехота и на скитите в стрелбата с лък (Xen., Mem. 3.9.2). В трактата „За конницата“ Ксенофонт сравнява бойните качества на конете на одрисите и техните умения при сражение в пресечена местност с тези на персите (Xen., Eq. 8.6). В „Лакедемонското държавно устройство“ се съдържа и описание на организацията на спартанския военен лагер, където се посочва, че лагерът традиционно се е охранявал от скирити, но към времето на създаването на текста, тези функции вече се изпълнявали предимно от наемници (Xen., Lac. 12.3). Най-вероятно тази промяна датира от времето на походите на Бразидас в Тракия, когато траките-пелтасти се оказват по-подходящи за изпълнението на нощни операции и охранителни дейности.

Алкивиад – блудният син на Атика. От края на V в. пр. Хр. датират отношенията между Алкивиад (роден ок. 450 г. - 404 г. пр. Хр) и династите в хинтерланда на Тракийски Херсонес и Тракия. Едва ли може да бъде дадена по-сполучлива характеристика на племенника на Перикъл от коментара на Архистрат, че Атина не може да понесе двама Алкивиадовци (Ael., VH. 11.7).

Политическа оценка на дейността на атинянина в Тракия е направена от А. Фол, а хронологическата реконструкция на действията му в района на Тракийски Херсонес – от Ю. Цветкова.

Клеарх – живот под знака на Арес. Сред командирите, заловените с измама от Тисаферн, личността и дейността на Клеарх (ок. 450 г. – ок. 401 г. пр. Хр.) заслужават особено внимание, тъй като спартанецът не само води военни действия срещу тракийските племена в района на Тракийски Херсонес и над Перинт (Хен., Ап. 1.1.9; 1.3.3-4; 2.6.1-5), но и командва войскове части, съставени изцяло от траки-наемници (Хен., Ап. 1.2.9; 1.5.13).

Ксенофонт – стратег по неволя. „Анабазис“ крие множество загадки, една от които е свързана с ролята на Ксенофонт в началния етап на похода, до битката при Вавилон. Самият атинянин разказва за това (Хен., Ап. 3.1.4), но тук Ксенофонт умело използва Тукидидовия похват на „тъмно писане“ (σκοτεινὸς λόγος), разкривайки не каква е длъжността му, а каква не е. Това вероятно не е случайно, но можем само да изграждаме хипотези относно причините. Като се самоизключва от военната йерархия, Ксенофонт оставя малко възможности за предположения, тъй като в една армия не е прието да се намират частни лица, освен тези в обоза – слуги или роби, търговци, занаятчии и хетери. Така остават няколко варианта – той да е бил съветник и/или хронист на похода.

Най-вероятно „Анабазис“ е базиран на военен дневник – предположение, което изглежда в съзвучие както с документалния характер на съчинението, така и с литературните интереси на атинянина. Също така Ксенофонт проявява подчертан интерес към изкуството на гадаенето и военната мантика, като в повечето му съчинения се вплитат отделни разкази по тази тема (вж. напр. Хен., Ап. 1.7.18; 4.5.4; 5.2.9; 6.2.15; 6.4.9; 6.4.14; 6.5.2; 6.5.8; 6.5.21). Дори при въвеждането си в сюжета на „Анабазис“, атинянинът избира диалог с Кир, свързан с военната мантика. По време на този разговор, малко преди съдбовната битка, претендентът предава чрез Ксенофонт съобщение до наемниците, свързано с нея – а именно, че жертвоприношенията са благоприятни (Хен., Ап. 1.8.15). Този епизод не само отразява функцията на Ксенофонт като посредник между командването и войската, но и подчертава близостта му до центъра на взимане на решения.

3.1.1 Царе и аристократи

Интересът на Ксенофонт към политическата философия и държавните устройства се проследява последователно в цялостното му творчество. В „Киропедия“ той сравнява имперската политиката на Кир Велики с тази на скитите, траките и илирите (Хен., Сур. 1.1.4). Макар и написано във формата на биографично-исторически роман, съчинението отразява не само възгледите на автора, но и политическите представи на неговата епоха. Интересно е също, че в текста се говори за „цар на траките“, като най-вероятно се има предвид владетеля на одриската династия – най-влиятелното тракийско държавно образование. Изводът, до който достига Ксенофонт е, че въпреки значителната си численост и ресурси, тези народи не следват експанзионистка политика, а се стремят да съхранят властта в границите на собствените си територии.

За независимите траки. Излагайки историята на ранното Одриско царство, Тукидид отбелязва, че значителна част от тракийските племена остават независими (Thuc. 2.29.2). Историкът използва прилагателното αὐτόνομος – „живеещ по собствени закони“, „самоуправляващ се“, „независим“, но също така и „свободен“ или „волен“.

В „Гръцка история“ Ксенофонт предава реч на пратеник от съседните на Олинт градове до Пелопонеския съюз, в която също се говори за независими траки (Хен., Hell. 5.2.17).

Ксенофонт, за разлика от Тукидид, използва друго прилагателно – ἀβασιλευτος – „без цар“, „без монарх“.

За царския лов. В трактата „За лова с кучета“ Ксенофонт разглежда т. нар. почетен или царски лов – тоест ловът на лъвовете, леопарди, рисове, пантери, мечки и други хищници (Хен., Сул. 11). Той уточнява ареала на тези „опасни зверове“, като на първо място е посочена планината Пангей в Тракия. Оронимът е представен като част „чуждите земи“. Ксенофонт отбелязва, че ловът на подобни животни се извършва от конници и е съпроводен с голям риск – не само от опасността свързана с плячката, но и поради труднодостъпния планинския терен, който представлява значителна опасност за ездача (Хен., Сур. 1.4.7). В съчинението са описани разнообразни ловни техники. Сред по-необичайните се откроява използването на отрова, извличана от растението вълчо биле (aconitum), както и изграждането на сложни капани. Трактатът, подобно на повечето съчинения на Ксенофонт, не бива да се разглежда изолирано. Темата за лова е застъпена и в „Киропедия“, където авторът прави разграничение между „почетен“ (или „царски“) лов – насочен към опасни животни като мечки, глигани, лъвове и пантери, и „безопасен“ лов – на сърни, газели, диви кози и магарета. Това деление отразява представите, свързани с възпитанието на владетеля и аристокрацията, както и идеалите за воински умения и нравствено съвършенство.

Терес. Най-ранният пласт сведения, свързан с царската ономастика на траките, се съдържа в VII книга на „Анабазис“. Събитията в текста се развиват в началото на 399 г. пр. Хр., но част от данните се отнасят към V в. пр. Хр.

Първото сведение (Хен., Ап. 7.2.22) е от въвеждането на Севт в сюжета на „Анабазис“. Второто сведение (Хен., Ап. 7.5.1) е споделено от Ксенофонт малко преди наемниците да преустановят отношенията си с династа:

„После потеглиха срещу траките над Бизантион, в така наречената Делта. Тя вече не беше владение на Месад, а на одрисеца Терес (някакъв древен) (...)“.

Последно и най-подробно антропонимът се разглежда в изследването на Ю. Цветкова „Дълголетникът Терес“ (2018), където е представен и списък на известията, споменаващи името Терес.

В настоящото изложение ще бъде обърнато внимание единствено на проблематичното четене на част от пасажа (Хен. Ап. 7.5.1): „(...) а на одрисеца Терес (някакъв древен) (...)“ – „(...) ἀλλὰ Τήρους τοῦ Ὀδρύσου ἀρχαίου τινός (...)“. Вече очертаната сложна ситуация с ръкописната традиция на „Анабазис“ – наличието на две кодексни семейства, както и затрудненията произтичащи от превода на етноними/патроними от старогръцки – може да бъде илюстрирана чрез преводите на М. Максимова и Т. Clark. В тях „одрисецът Терес (някакъв древен)“ е интерпретиран съответствено като: „Тер, сына Одриса [какого-то древнего царя]“ и „Teres the (son) of-Odryses, some ancient (king)“. Така от прочита на текста зависи дали в стемата на тракийските царе би могло да бъде добавено или отхвърлено име на владетел-епоним на Одриското царство.

За Месад и „болестта“ на Одриската държава. В кулата край Перинт Севт разказва на Ксенофонт историята на своя род (Хен., Ап. 7.2.32). От речта на династа става ясно, че името на баща му било Месад (Μαισάδης) и неговото *архе* (ἀρχή) е обхващало териториите на меландитите (Μελανδίται), тините (Θυνοί) и транипсите (Τρανίψαι). Ю. Цветкова разглежда в детайли данните и публикациите за този тракийски владетел в изследването „Земите на Месад“ (2016 г.).

Тук ще акцентираме изложението върху следното: информацията на Ксенофонт, че когато положението на одрисите „заболя[ло]“ (ἐνόσησεν), Месад бил прогонен от тези

земи и скоро след това починал (от болест). Обичайно в преводите на този пасаж се използва перифразата „(...) държавата на одрисите западна (...)“, но при буквален превод прави впечатление, че на два пъти в рамките на едно изречение се говори за болест. Това напомня на фрагмент, приписван на Хермип (V в. пр. Хр.) и запазен у Атеней (Ath. 1.49). В този пародияен каталог от старата атическа комедия се изброяват „дарове“, които не са блага и се загатват събития от времето на Пелопонеската война. С краста (ψώρα) освен кожна болест, в политическата сатира и поезията се обозначава обществен упадък. Възможна е и корелация с „Птиците“ на Аристофан, където например „градът е паднал от краста“, а цар на птиците е Папуняк (Терей – царя на траките).

Медок – царят на вътрешността. По време на преговорите между Ксенофонт и Севт в кулата, династът разказва на атинянина как, като сирак, бил отгледан при Медок (Μηδόκος), „който е цар сега“ (Хен., Ап. 7.2.32). Севт като младеж (νεανίσκος), седящ на почетно място (ἐν-δίφριος) до Медок, получил от царя (ограничени) ресурси, по собствените му думи (Хен., Ап. 7.2.33): „(...) за да накажа, ако мога, тези, които ни прокудиха, и за да не живея, гледайки към неговата трапеза като куче.“

Хераклид от Маронея, по време на симпозиума при Севт, обикаля в преддверието и дава съвети на гостите относно протокола в двора на тракийския династ. Той разговаря и с пратеници от град Парион, тъй като полисът желае да сключи съюз за приятелство с Медок и за тази цел пратениците носят дарове за царя и неговата жена. Така той прави изключително ценен коментар (Хен., Ап. 7.3.16-17):

„(...) Медок се намира навътре на дванадесет дни път от морето Севт пък, като вземе тази войска, ще стане владетел на крайбрежието. 17. И като съсед, той ще има най-голямата възможност да ви прави и добро, и зло. (...)“

При преговорите с Ксенофонт край Селимбрия (Хен., Ап. 7.7.3), Медосад води със себе си най-знатния сред траките и заявява, че одрисът представлява Медок, който тук е наречен „горен цар“ (ἄνω βασιλεύς), т.е. цар на вътрешността – в противовес на „владетеля на крайбрежието“.

В „Гръцка история“ обаче, Ксенофонт говори вместо за Медок и Севт съответно за Амедок (Ἀμήδοκος), цар на одрисите, и Севт – владетел на крайбрежието (ὁ ἐπὶ θαλάττῃ ἄρχων). В края на 90-те г. на IV в. очевидно отношенията между тези двама одриски представители се изострят и Тразибул се намесва в конфликта (Хен., Hell. 4.8.26):

Сведенията са разгледани в детайли от М. Тачева в монографията „Тракийските царе“.

Севт – владетеля на крайбрежието. Историята на Севт, отнасяща се към края на 400 и началото на 399 г. пр. Хр., бе анализирана в предходния раздел. В настоящото изложение ще бъдат разгледани някои допълнителни аспекти, свързани с неговата дейност и личност, които остават извън рамките на повествованието в раздела „Командири и наемници“.

Първото споменаване на династа от Ксенофонт се намира в V-та книга на „Анабазис“ (Хен., Ап. 5.1.15). Действието се развива през 400 г. пр. Хр., но препратката относно възмездиято, което застига Дексип, се отнася към по-късно време – в рамките на първото десетилетие на IV в. пр. Хр., без да може да се прецизира повече хронологически.

Следващото споменаване на Севт се открива в разговора между Ксенофонт и Медосад (Хен., Ап. 7.1.5), където династът е назован Севт-тракиец (Σεύθης δὲ ὁ Θράξ). След прехвърлянето си от Мала Азия в Бизантион наемниците са изведени от града по заповед на лакедемонския наварх Анаксибий. Спартанецът се опитва да ги насочи към

Хиерон орос, където им обещава, че ще бъдат наети (Хен., *Ан.* 7.1.13). Това подтиква командирите да започват да проучват различните възможности (Хен., *Ан.* 7.1.14).

Котис или Отис – грешка на перото. В края на 70-те г. на IV в. пр. Хр. в Персия започва сепаратистско движение – т. нар. Велико въстание на сатрапите срещу Артаксеркс II (Diod. Sic. 15. 90-92; вж. също Хен., *Cyr.* 8.8.4;).

В похвалното слово, посветено на кончината на Агезилай II, Ксенофонт изрежда дипломатическите му успехи, сред които и освобождаването на обсадения от Котис град Сест (Хен., *Ages.* 2.26). Събитието се отнася към периода между 362-360 г. пр. Хр.

В панегирика е включен и проблемен откъс, в който Котис е наречен „архонт на Пафлагония“ (Хен., *Ages.* 3.4).

Разказът се отнася към похода на Агезилай през есента на 395 г. пр. Хр. в Хелеспонтийска Фригия (вж. Хен., *Hell.* 4.1.1-41; *Hell.* Оху. 16-17). В „Гръцка история“ обаче Ксенофонт назовава друго име като владетел на Пафлагония (Хен., *Hell.* 4.1.3). Тук Ксенофонт нарича архонта Отис (Ὅτις). В този контекст, изглежда, че в текста на „Агезилай“ става въпрос за грешка на перото, което е обосновано в изследването на Ю. Цветкова „Одриси и перси: политически взаимоотношения по времето на Котис I (384-360 г. пр. Хр.)“, а не за съзнателно изопачаване на антропонима – честа практика на Ксенофонт в „Анабазис“. Интерес представлява и предположението на А. Орачев относно близкото фонетично звучене на имената Котис (Κότις) и Отис (Ὅτις), както и за възможността за смесване или загуба на определителния член (ὁ), което създава условия за погрешно предаване на антропонимите.

Медосад – пратеника на Севт. Преминавайки през Малоазийска Тракия, Ксенофонт и наемниците достигат до Хризополис в Калхедон, разположен при устието на Тракийския Боспор (Хен., *Ан.* 6.6.38). През седемдневния престой, докато се продава събраната плячката, тук пристига някой си Медосад (Μηδοσάδης) пратеник на Севт (Хен., *Ан.* 7.1.5-6), с предложение към Ксенофонт да съдейства за прехвърлянето на армията. Атинянинът му отговаря, че възнамерява да се оттегли от командването и следователно „не е необходимо да се плаща нито на мен, нито на който и да е друг“. Същата информация е повторена при предварителните преговори между Севт и Ксенофонт (Хен., *Ан.* 7.2.24).

Следващата среща между Ксенофонт и Медосад се състои в наемническия лагер (Хен., *Ан.* 7.2.10) край Селимбрия, където Медосад пристига по море и обещава на Ксенофонт „крайморските укрепени селища“ на Севт (Хен., *Ан.* 7.2.28). За трети път те се срещат в кулата на Севт край Перинт, където Ксенофонт уточнява длъжността на Медосад (Хен., *Ан.* 7.2.23): „(...) При Севт беше и Медосад, който беше негов пратеник навсякъде.“ Последният епизод с участието на Медосад се разиграва в равнината край Селимбрия на около 30 стадия (приблизително 5 км) от морето (Хен., *Ан.* 7.5.15). Наемниците са разквартирувани в села, откъдето се снабдяват с провизии. Селата са лично владение на Медосад – дар от Севт – и той е принуден да наблюдава как „как елините разпиляват храните в селата му“ (Хен., *Ан.* 7.7.2).

Аброзелм или Хебризелм – изгубени в превода. Името Аброзелм (Ἀβροζέλμης) се среща еднократно (*hapaх legomenon*) в корпуса на Ксенофонт (Хен., *Ан.* 7.6.43).

Антропонимът е подробно разгледан последно в статията на С. Янакиева „За името на Севтовия преводач (Хен. *Anab.* 7, 6, 43)“. Към проблематиката тук ще се обърне внимание на превода на термина ἑρμηνεύς, който в почти всички издания е възприет в значението си на „преводач“. В определен контекст (вж. напр. Хен., *Ан.* 4.5.34; 7.2.19) ἑρμηνεύς несъмнено обозначава лице, изпълняващо функциите на преводач. Такъв

възможно е и случаят с пасажа в Хен., *Ап.* 7.6.8, макар че от текста става ясно, че Севт говори много добре на гръцки. В други места от Анабазис обаче (вж. напр. Хен., *Ап.* 1.2.17; 1.8.12) терминът ἑρμηνεύς най-вероятно има значение на доверено лице, дипломатически съветник, посредник или дори „драгоман“ (в по-късната ориенталска традиция). Например „преводачът“ на Кир Млади – Глус след смъртта на претендента е назначен от Артаксеркс за персийски адмирал, заемайки по този начин висок пост в персийската администрация. Това подсилва хипотезата, че „преводачът“ на Севт Аброзелм и Хебризелм ще да са едно и също лице. Възможна е и целенасочено изкривяване на името Хебризелм от страна на самия Ксенофонт – похват, за който има множество паралели в текста на „Анабазис“.

Историята на Милтокият Тракиец. През есента на 401 г. пр. Хр., още преди наемническите части да се ориентират напълно в оперативната обстановка след гибелта на Кир Млади, група от триста траки-пелтасти и около четиридесет конници, командвани от Милтокият Тракиец, преминават на страната на победителя – персийския цар Артаксеркс II (Хен., *Ап.* 2.2.7-8). От този пасаж не става напълно ясно дали това е индивидуален акт на Милтокият или организирано прехвърляне на подчинените му части. Обстоятелството, че впоследствие Ксенофонт е принуден спешно да формира нов конен отряд (след пленяването на стратезите от Тисаферн), косвено потвърждава, че цялата конница под командването на Милтокият е преминала на страната на персите. Споменаването на този Милтокият в „Анабазис“ може да се свърже с едноименен тракиец-аристократ, убит приблизително четири десетилетия по-късно в Тракийски Херсонес – регионът, откъдето (по данни на Ксенофонт), Клеарх е набирал своите наемници за армията на Кир Млади.

Ксенофонт и Тразибул. В края на VI в. пр. Хр. Милтиад Млади взима за жена Хегесипила – дъщеря на тракийския цар Олор (*Hdt.* 6.39), след което за Атина се отварят портите на Тракия. Столетие по-късно традицията е продължена от Севт, който обещава на Ксенофонт ръката на дъщеря си и най-хубавото от укрепените си крайморски селища – Бизанте (Хен., *Ап.* 7.2.38).

Следващ кандидат в списъка е Тразибул (Θρασύβουλος, ок. 450-389 г. пр. Хр.) – освободителят на Атина от гнета на Тридесетте тирани. Той е определен посмъртно от Ксенофонт като „достоеен мъж“ (Хен., *Hell.* 4.8.31), а Корнелий Непот дори му отрежда венеца на първенството сред изтъкнатите мъже (*Nep., Thr.* 1.1). На прочутия атинянин е посветена монографията на R. Buck в „*Thrasylbulus and the Athenian Democracy. The life of an Athenian statesman*“. Също като Ксенофонт, в края на първото десетилетие на IV в. пр. Хр. Тразибул разглежда възможността за династически брак с една от дъщерите на Севт. Сведението е в епилога на речта на Лизий „Против Ергоклес“ (*Lys.* 28.5-6):

„Особено след като вие гласувахте да се опишат средствата, взети от градовете, и да се върнат заедно с него [съответните лица], за да дадат отчет, Ергокъл заяви, че вече клеветите и копнеете за старите закони, и съветваше Тразибул да завземе Византион, да задържи корабите и да се ожени за дъщерята на Севт; [6] „за да спреш – казваше той – техните клевети: защото ще ги накараш да не кроят заговор срещу теб и твоите приятели, а да се боят за себе си.“ Така, мъже атиняни, щом се наситиха с блага и се възползваха от вашите средства, те започнаха да се държат сякаш вече са чужди на полиса.“

Сведението е от изключителен интерес, но досега не е получило необходимото внимание в българската историография.

Ификрат и Менестен – зет и внук на тракийски цар. Ификрат (Ἰφικράτης, V-IV в. сл. Хр.) е известен не само като наемнически командир, но и като военен реформатор. Звездата на атинянина изгрява през 390 г. пр. Хр. в Коринтската война, когато разгромява спартанска мора (ок. 600 души). Малко по-късно Ификрат е заменен от Хабрий, след което той постъпва на служба при Котис в Тракия (вж. Isoc. 2.6; Polyaeus. 3.9.4; 3.9.33; 3.9.41; 3.9.46; 3.9.50; 3.9.60; 3.9.62). Ификрат остава символ за военна хитрост и находчивост. Ксенофонт описва в четвърта книга на „Гръцка история“ действията на Анаксибий в района на Хелеспонт (389 г. пр. Хр.), включително неговата геройска смърт, в резултат на една от военните хитрости на Ификрат (Xen., *Hell.* 4.8.31-39). В допълнение, Ксенофонт приписва на Ификрат и използването на любимата си стратегема – поставянето на светлини пред военните лагери през нощта (Xen., *Hell.* 6.2.29), вероятно заимствана от траките.

В 80-те или началото на 70-те години на IV в. пр. Хр. атинянинът сключва брак с дъщеря (Nep., *Iph.* 3.4; *Ath.* 4.6-7) на Котис, от който се раждат няколко деца – Менестен (Μενεσθεύς), Ификрат и (вероятно) дъщеря. У Корнелий Непот е запазен интересен цитат на Менестен (Nep., *Iph.* 3.4), който изисква внимателен анализ и бъдещи проучвания:

„Когато го попитали кого цени повече – баща си или майка си – той отговорил: „Майка си.“ И тъй като това се сторило странно на всички, той казал: „С право постъпвам така: защото баща ми, доколкото е зависело от него, ме е родил тракиец, а майка ми – напротив, ме е направила атинянин.“

3.1.3 Кой се крие зад маската на Созий в античната комедия?

Едно известие от икономическия трактат „За приходите“ на Ксенофонт е недостатъчно анализирано в съвременните изследвания. В него авторът съобщава за това как Никий, синът на Никерат, отдава под наем 1000 роби на Созий Тракиеца (Σωσίας ὁ Θρᾷξ) в Лаврионските рудници (Xen., *Vect.* 4.14). Сведението е записано от Ксенофонт с пояснението, че информацията е получена по устен път, защото е чута („πάλαι ... ἀκκήρόαμεν“). Мястото на действие са прочутите сребърни рудници на Лаврион в южната част на Атика, където в мините са работели и много тракийски роби.

След хронологическа лакуна от около половин хилядолетие, разказаното от Ксенофонт бива припомнено в VI книга на „Гошавка на Софисти“ (Δειπνοσοφισταί) на Атеней от Навкратис. При него няма нови спрямо Ксенофонт данни, но трябва да се отбележи, че двамата автори използват различни думи за роб: в Ксенофоновия текст стои ἄνθρωπος, а в този на Атеней – οἰκέτης. В XII в., Евстатий Катафлор (Солунски) в „Коментари към Илиада и Одисея на Омир“ използва отново сведението. За Созий Тракиеца, освен тези три текста, не са запазени други преки писмени известия.

Никий, синът на Никерат, е роден през 70-те години на V в. пр. Хр. Той е един от най-влиятелните атински политици от времето на Пелопонеската война, като поне шест пъти без прекъсване е избран за стратег в годините след 427/6 г. пр. Хр. Богатството му е пословично и античните автори многократно го дават като пример за едно от най-големите в Елада. Имуществото, което му се приписва, възлиза на около 100 таланта, по-голямата част от което е в сребро, т.е. пари (Lys. 19.47).

Споменатият Созий обаче е енигматична фигура, като към момента не са известни самостоятелни изследвания, посветени на този персонаж. Д. Дечев включва името Созий в „Die thrakischen Sprachreste“. Този Ксенофонов пасаж намира място и в „Христоматия по история на стария свят“ на Х. Данов, но само като пример за робския

труд в рудниците. Сред българските автори единствен В. Велков отделя повече внимание на Созий в своето изследване за робите-тракийци в гръцките полиси, като еднозначно го определя като роб: „Както е известно, знаменитият атински робовладелец Никий наел тракиеца Созий (около 420 г. пр. Хр.), вероятно роб или освободенец, и му поверил като надзирател (ἐπιστάτης) хиляда роби, работещи в рудниците. Очевидно значителна част от тях са били негови съотечественици.“ В случая В. Велков следва текста на S. Lauffer „Die Bergwerkssklaven von Laureion“, според когото много от робите в тези рудници били траки, тъй като по време на цялата Античност те се славели като опитни рудокопачи. Доколкото е известно, този немски историк пръв обвързва Xen., Vect. 4.14 с друг един пасаж от Ксенофонт (Mem. 2.5.2), макар във втория том на „ИТТ2“ да е включено само едното от тези две сведения.

Антропонимът Созий представлява късче от пъзела на „белите петна“ в историята на Древна Тракия, тъй като към името, чиято етимология е елинска, няма патроним, но е добавен Θρῆξ – *етникон* или *хоракон*. Важно е да се посочи, че в цялото творчество на Ксенофонт, с ὁ Θρῆξ са именувани само три лица – Созий Тракиеца, Севт Тракиеца и Милтокият Тракиеца. Тук като добър паралел може да послужи сведението за името на бащата на Дионисий Тракиец (Διονύσιος ὁ Θρῆξ) в Суда – Терес. Това прави несъмнен неговия тракийски произход, като за разлика от българската, в чуждестранната историография му се обръща по-голямо внимание. И там обаче в преценките за това какъв е бил Созий липсва единодушие: за едни изследователи неговия статус остава неизвестен, за други – той е роб или освободен роб, а за трети – метек.

Проблем представлява датирането на дейността на Созий. За възможен *terminus post quem* се очертава времето, в което Никий наследява своето състояние и навлиза в политиката, т. е. малко преди началото на Пелопонеската война (431 г. пр. Хр.). *Terminus ante quem* пък изглежда да е неговото отплаване от Атина (заедно с другите двама стратегии-автократори Алкивиад и Ламах) в рамките на т. нар. Сицилийска експедиция от 415 г. пр. Хр.

Друго важно косвено сведение за Созий се открива в сократическия диалог „Спомени за Сократ“ (Xen., *Memorab.* 2.5.2.), където Ксенофонт описва разговор между Сократ и Антистен, на който е присъствал лично. Диалогът е за стойността на приятелството и цената на робите. Той има отношение към вече представеното пряко сведение, защото добавя данни, които позволяват по-добрата му интерпретация. В текста не се споменава името на надзирателя, но е добавено нещо важно: че става дума за роб, купен от Никий. Едва ли е и случайно също, че именно Антистен е събеседник на Сократ. От Диоген Лаерций знаем, че основателят на киническата школа не е гражданин, защото майка му е била тракийска робиня (вж. напр. Diog. Laert. 6.1). Това подсилва вече посоченото предположение на S. Lauffer, че в случая Созий Тракиеца и неназованият надзирател в пасажа Xen., *Memorab.* 2.5.2 ще да са едно и също лице, което се приема от повечето изследователи, занимаващи се с изследвания за рудодобива и металургията, или пък за робовладението.

Това, което е важно и би трябвало да впечатлява е, че в Ксенофоновите сведения иде реч за сплетни „... наистина сме чували ...“ (Xen., Vect. 4.14) и „... казват, че ...“ (Xen., Mem. 2.5.2), които са добре познати на съвременниците му и са уседнали трайно в градските легенди на полиса: те не се нуждаят от допълнителни пояснения дори десетилетия след породилите ги събития. Това изисква настоящото изложение да насочи вниманието и към текстовете на атическата комедия, чиито сюжети в V в. пр. Хр. са вдъхновени изцяло от политическия живот и злободневните теми в Атина. Кратин, Евполид и Аристофан са

сред най-ярките представители на т. нар. *Стара атическа комедия*. До нас обаче са достигнали само 11 от комедиите на Аристофан. Робите в най-ранните от запазените текстове на драматурга са безименни, но в „Осите“ (422 г. пр. Хр.) се появява персонаж-роб на име Созий (Αγ., *Vesp.* 1).

Тук са важни наблюденията на С. Соболевский в монографията „Аристофан и неговото време“, където се прави обстоен преглед на робите като литературен тип в комедиите на драматурга. Големият познавач на Аристофановото творчество посочва, че образите на робите в *Старата комедия* са взети от реалния живот, а второстепенните им роли позволяват те да бъдат представени такива, каквито са били в действителност. Робите у Аристофан не носят случайни имена – повечето указват произхода на персонажа: от този тип са женски имена Трата (Θράττα) – Тракийката и Сира (Σύρα) – Сирийката. Блестящо е наблюдението на С. Соболевский, че в комедиите на Аристофан няма разлика между робите с активна роля (като Ксантий и Созий) и свободните атиняни – както в културно, така и езиково отношение. Тези персонажи говорят на чист атически диалект, от което следва, че са или с елински произход, или пък са „варвари“, възпитавани в елинска среда от ранно детство. Роби като Μίδαξ, Φρύξ, Θράττα, Σύρα, Λυδός се появяват само епизодично и нямат реплики. В крайна сметка за този историк прототипът на Созий остава неизяснен, за разлика от този на Ксантий (Русолявият). И това е разбираемо, ако допуснем, че прототипът на Созий не е събирателен образ, а реално съществувала личност.

От *Средната комедия* не е оцеляло почти нищо, но във втората половина на IV в. пр. Хр. наследникът на Аристотел (като схолярх на Лицея) Теофраст в „Характери“ („Ἠθικοὶ χαρακτήρες“) включва 30 очерка на отделните човешките типове. Аристотел и Теофраст обикновено са познати с научните си трудове, но това е защото са загубени почти всичките им нетехнически съчинения. Литературните портрети в „Характери“ оказват силно влияние в *Новата комедия* и вероятно са написани за Менандър, който е ученик на Теофраст. В XXVIII ескиз „Злословецът“ („Κακολογίας“) откриваме фрагменти от битието на някой си Созий (Theophr., *Char.* 28).

В текста се злослови по схемата, използвана в тогавашната политическа реторика: първо да се очернят родителите, след което да се напада и самата жертва. Злословецът намеква, че бащата на човека, за когото говори, е носил обичайното за роб име Созий (Σωσίας), по-късно като наемник е служил под името Созистрат (Σωσίστρατος), а в дема се е записал като Созидем (Σωσίδημος), пак с двусъставно име, но с различна втора съставка. Б. Богданов в коментара си за името Созий пише: „Созий – традиционно име за роб, който според злословеца се опитва да прикрие това“.

Чрез това изброяване и надграждане на имената всъщност се обрисова кариерата на новобогаташите-парвенюта (νεόπλουτοι), т. е. биография на бивш роб, който е бил освободен или е успял да се откупи и дори е получил граждански права. Показателен е преводът на А. Балабанов.

Не е случайно също така, че Созий е бил женен за „знатна тракийка“. В старогръцкия текст е съобщено „Κρивоκοράκα“, като името е двусъставно – от лилия (κρίνον) и врана (κόραξ). Б. Богданов превежда името като „Бяла врана“, но по-скоро белият цвят на лилията и черният на враната насочват към цветовете на татуировките или рисунките, носени от благородните тракийки (Hdt. 5.6).

Фабулата в т. нар. *Нова комедия* вече се измества върху битовите драми. Менандър е единственият автор, чиито текстове достигат до наши дни. В неговите комедии Созий е роб или слуга, който със своята находчивост и съвети помага в любовните дела на

господаря си. На свой ред неговото творчество става образец за Плавт и Теренций: те превеждат и адаптират текстовете му на латински и така образът на Созий преминава и в римската комедиография.

3.1.4 Учителят на „Лудия Сократ“ и майката на боговете

Според Диодор Сицилийски обвинителите на Сократ са убити без съд (Diod. Sic. 14.37.7), но е по-вероятно това да се отнася само за Мелет, а Анит да е осъден на изгнание (вж. Diog. Laert. 2.43; 6.10). Съгласно версията, която е запазена у Диоген Лаертски, промяната на общественото мнение след смъртта на философа се дължи на Антистен (Ἀντισθένης), който малко след екзекуцията му отвежда група от гости на полиса (търсещи среща с философа) до дома на Анит и язвително им заявява, че не им трябва Сократ, защото този човек го превъзхожда както по ум, така и по добродетели (Diog. Laert. 6.10).

Античната традиция формира образа на Антистен като сериозен и мрачен философ, вечно загърнат в дрипав хитон, през дупките на който, по шеговитата закачка на учителя му Сократ, наднича собственото му самомнение (Ael., *VH* 9.35). Антистен е основател на кинизма и учител на Диоген от Синопе. Според наличните сведения той е син на атинянин и тракийска (Sen., *Constant.* 18; Diog. Laert. 2.31; 6.1.) или фригийска (Clem. Al., *Strom.* 1.15) робиня, което налага и включването на Ксенофоновите данни за него в Приложение № 2.

Сведението за фригийския произход на майката на Антистен е съобщено от Плутарх (Plut., *De exil.* 17) и Климент (Clem. Al., *Strom.* 1.15) и най-вероятно е късна интерполация на собствените думи на киника (в отговор на коментарите на тълпата за произхода му), а именно че майката на боговете е фригийка (Diog. Laert. 6.1). Това се потвърждава и от най-ранното запазено сведение, което се открива в „De Constantia Sapientis“ на Сенека (Sen., *Constant.* 18):

„Антистен бил укоряван за произхода си: казвали, че майка му е варварка от Тракия; на което той отвръщал, че и майката на боговете е от Ида“.

По свидетелствата на древните Антистен е винаги до Сократ. В „Пирът“ на Ксенофонт той е сред приятелите на философа (заедно с Критобул, Хермоген и Хармид), поканени от Калий (Xen., *Symp.* 1.3), а в „Спомени за Сократ“ софистът дори се оплаква, че Антистен никога не се отделя от него (Xen., *Mem.* 3.11.17). Легендата за това, че Антистен всекидневно е изминавал пешком пътя от Пирея до Атина, за да види Сократ, е в съзвучие с разказите за привързаността към учителя му (Xen., *Symp.* 8.4-6), както и на собствените му заявления (Xen., *Symp.* 4.44).

Антистен води аскетичен образ на живот. По думите, вложени в устата му от Ксенофонт, той няма дори и обол, а притежаваната от него земя, е колкото спортист да се поръси преди състезание (Xen., *Symp.* 3.8). Състоянието му дори е повод за шеги (Xen., *Symp.* 5.8), но Т. Gomperz обръща внимание на противоречието, че прочутият аскетизъм и бедност на киника не отговарят на сведенията за това, че той взима уроци при най-скъпо платения ретор в Атина – Горгий. Това навежда към мисълта, че в зряла възраст Антистен е преживял някакво нещастие, вероятно в годините на Пелопонеската война.

Антистен е със „сложен“ характер (Xen., *Symp.* 4.61-64; 6.8), язвителен спрямо съгражданите си (Xen., *Symp.* 2.12-13) и обичащ да изобличава (Xen., *Symp.* 4.2-4; 4.6; 6.5). На заядливата му забележка, че Ксантипа е най-проклетата от всички жени, живели или още неродени, Сократ дори репликира, че я търпи защото това му помага да дружи

с всички останали непоносими човеци (Хен., *Symp.* 2.10). Това може да послужи и за пореден пример за иронията, която Ксенофонт вплита в текстовете си.

3.2 Малоазийска Тракия (Хен., *Ап.* 6.4.1) и някои родствени на траките общности
Ксенофонт очертава с относителна подробност географските граници на територия, която той нарича „Тракия в Азия“ (Θράκη τῇ ἐν τῇ Ἀσίᾳ). Това обуславя необходимостта от обособяване на отделен раздел, посветен на сведенията му за траките в Мала Азия и на някои географски или етнически близки до траките общности. Описаната от Ксенофонт територия обхваща приблизително 200 километра от югозападното крайбрежие на Черно море и прилежащите анатолийски области.

3.2.1 Малоазийска Тракия

В VI-тата книга на „Анабазис“ се съдържа логосът на Ксенофонт за Малоазийска Тракия. Край Хераклея на Понта войската на наемниците се разделя на три части (Хен., *Ап.* 6.2.16), с което приключва стратегството на Хирисоф. Аркадците и ахейците, които са и по-голямата част от наемниците – около 4500 хоплити, взимат кораби от хераклейте и отплават към Калпе – залив в средата на Малоазийска Тракия (Хен., *Ап.* 6.2.17), където планират да нападнат траките-витини (Θράκες Βιθυνοί). Пелопонесците дебаркират през нощта в залива и се отправят към тракийски села, за да грабят. Наемниците взимат плячка, но много от местните лековъоръжените траки успяват да се изплъзнат на хоплитите. Разпръснатите пелтасти-траки се събират и нападат отстъпващите с награбеното отряди, като успяват почти напълно да унищожат два от тях (Хен., *Ап.* 6.3.4-5). Оцелелите наемниците се събират, но са обградени от местното население. В това време Хирисоф достига до залива Калпе, а Ксенофонт се придвижва във вътрешността. Тук на морския бряг се намира залива Калпе. Етимологията на името му (Κάλλης λιμὴν) подсказва, че това е естествено защитен или закрит залив, който е служил за убежище на корабите в лошо време. На това място пътешественикът прави изключително ценна бележка за географските граници на Анатолийска Тракия (Хен., *Ап.* 6.4.1-2):

„(...) Това укрепено място, което се нарича пристанище на Калпа, се намира в Тракия, тази в Азия. Тази Тракия, като започва от устието на Понта чак до Хераклея, е в дясно за този, който влиза с плаване в Понта. 2. Пътят с триера при гребане с весла от Бизантион до Хераклея е цял ден. По средата няма никакъв друг град – било приятелски, било елински, а [обитават] витините траки. Казват, че постъпвали жестоко с тези от елините, които заловели, било като корабокрушеници, било другояче.“

Тук Ксенофонт за втори път замисля да основе апойкия. Това се вижда от отчета, който дава за местността (Хен., *Ап.* 6.4.3-7). Планът на Ксенофонт не се осъществява, тъй като войската приема постановление срещу идеята за основаване на град.

Ксенофонт прави набег във вътрешността, за да се снабди с продоволствия и погребените убитите. Важен при анализирането на материалната култура е коментарът на писателя, че част от откритите тела са погребани на място, без да бъдат премествани, тъй като от момента на смъртта им са минали повече от пет дена. Останалите са погребани в масов гроб, а за пропадналите без вести е издигнат кенотаф и са положени венци (Хен., *Ап.* 6.4.9).

3.2.2 Фригия

След първата четвърт на VII в. пр. Хр. Фригия (Φρυγία) е вътрешна историческа област в западната част на Мала Азия.

Кратък обзор на данните. Сведения за Голяма (или Велика) и Малка Фригия в Corpus Xenophonticum се откриват в:

- „Анабазис“ (Xen., *An.* 1.2.5-14; 1.2.19; 1.9.7; 5.6.19-24; 7.8.25-26).
- „Киропедия“ (Xen., *Cyr.* 1.1.4; 1.5.3; 2.1.5; 4.2.30; 6.2.9-11; 7.4.8-11; 7.4.16; 7.5.14; 8.6.6-8).
- „Гръцка история“ (Xen., *Hell.* 3.1.10-28; 3.4.12-15; 3.4.26; 3.4.29; 4.1.1-28).
- „Спомени за Сократ“ (Xen., *Mem.* 2.1.10).

3.2.3 Малоазийска Мизия

Малоазийска Мизия (Μισία) е историческа област в Северозападна Анатолия. Очертанията ѝ не могат да бъдат проследени съвсем точно, но северният ѝ предел е Пропонтида и Хелеспонт, на юг граничи с Лидия, на запад – с Егейско море, на изток – с Фригия и Витиния. Според Страбон мизите (μισοί) са траки, които са се преселили в Анатолия (вж. напр. Strab. 12.3.3).

Кратко обобщение на данните. Сведения за Малоазийска Мизия в Corpus Xenophonticum се откриват в:

- „Анабазис“ (Xen., *An.* 1.2.10; 1.6.7; 1.9.14; 2.5.13; 3.2.23-24; 5.2.28-32; 5.6.19-24; 6.1.9-13; 7.8.7-24).
- „Гръцка история“ (Xen., *Hell.* 1.4.7; 3.1.10-28; 4.1.15-27).
- „Спомени за Сократ“ (Xen., *Mem.* 3.5.26).

3.2.4 Пафлагония

Пафлагония (Παφλαγονία) е историческа област в Северна Анатолия.

Кратко обобщение на данните. Сведения за Пафлагония в Corpus Xenophonticum се откриват в:

- „Агезилай“ (Xen., *Ages.* 3.4).
- „Анабазис“ (Xen., *An.* 1.8.5; 2.5.12-13; 5.4.13; 5.5.6-25; 5.6.1-10; 6.1.1-6; 6.1.9-13; 6.1.14-15; 7.8.25-26).
- „Киропедия“ (Xen., *Cyr.* 1.5.3; 2.1.5; 6.2.9-11; 8.6.6-8).
- „Гръцка история“ (Xen., *Hell.* 4.1.2-16; 4.1.17-28).

3.2.5 Мосинойки

Мосинойките обитават територии на Южното черноморско крайбрежие, западно от Керасунт (дн. Гиресун) и южно от Котиора. Етнонимът вероятно е екзоним със значение близо до „дървена кула“ на старогръцки.

Кратко обобщение на данните. Сведения за мосинойките в Corpus Xenophonticum се откриват в:

- „Анабазис“ (Xen., *An.* 5.4.1-34; 5.5.1).

3.3 Орхестра

Подобно на заглавието на раздела „Образи и маски“, тази препратка към класическия театър има за цел единствено да структурира тематично съдържанието, като изпълнява изцяло художествена функция.

3.3.1 Селища и стопанство

За пръв път Ксенофонт се сблъсква със селищата на траките на територията на черноморския бряг на Малоазийска Тракия. Това са селата (κῶμαι) на траките-витини, на които попадат пелопонесците, след като дебаркират в залива Калпе. Най-близко разположените села се намират на тридесет стадия от брега (приблизително 5 км). Към незащитените със стени селища са изпратени военни отряди, като към по-големите са изпратени по два. Те най-вероятно са били съставени от около 400-500 воина (общата численост на пелопонесците е 4500 щита, командвани от десет стратегии), което косвено дава известна представа за мащаба на нападателните селища. Някои от тях ще да са били значителни по размер, след като се налага да бъдат изпращани по два отряда (вероятно ок. 1000 човека). Неочакваното нападение позволява на наемниците да придобият богата плячка – предимно роби и добитък (Xen., *An.* 6.3.3), макар че множество леко въоръжени траки успяват да се изплъзнат на хоплитите. Ксенофонт предоставя значително повече сведения относно селищата на траките в Европа.

3.3.2 Религията на траките

Въпреки интереса си към теологията и мантиката, Ксенофонт предоставя изключително оскъдни сведения относно религиозните вярвания и обичаи на траките. Единственият израз, който може да бъде тълкуван като отразяващ религиозна нагласа, е репликата на Севт: „ако бог пожелае“ (ἢν θεὸς θέλῃ; Xen., *An.* 7.3.43). Това безлично обръщение е обичайно за елинската културна среда и не разкрива специфики на тракийската религиозност.

Също така, в „Гръцка история“ (Xen., *Hell.*, 2.4.11) Ксенофонт – при описанието на настъплението на Тразибул и атинските изгнаници към Пирея през 403 г. пр. Хр. – отбелязва, че след неуспешен опит да задържат Критий и лакедемонския гарнизон, бунтовниците се оттеглят към Мунихия – хълм, разположен в източната част на Пирейския нос. В хода на настъплението поддръжниците на Тридесетте тирани достигат до Хиподамовия пазар и пътя, водещ към светилището на Мунихийската Артемида и храма на Бендида (Βενδίδειον). Последното упоменаване е от особено значение, тъй като ясно свидетелства за съществуването на култа към тракийското божество в пристанищния град.

Интересът на Ксенофонт към Артемида е добре засвидетелстван в цялостното му творчество, поради което споменаването на храма на Бендида може да бъде и възприето като случайно.

Разгледаният в следващия раздел „Пирът на траките“ тракийски боен танц също може да бъде интерпретиран в религиозен контекст.

3.3.3 Пирът на траките

Плутарх говори за два симпозиума на Ксенофонт – сократически и персийски (Plut., *Mor. Quaest. conv.* 2.1.2). Първият – това е изящният диалог „Пирът“. Съчинение на „атическата муза“, посветено на пиршествата в Персия, не е известно, но в „Киропедия“ се проследява интересът на автора към темата. Използваното от Плутарх сравнение напомня на подхода, по които херонеецът съставя прочутите си двойни биографии. Учудващо е обаче, защо на сократическия пир не е противопоставен този на траките, логосът за който е много по-цялостен в корпуса на Ксенофонт (Xen., *An.* 6.1.5-6; 7.2.21-38; 7.3.15-39).

Този пропуск е запълнен от Атений, който не само обръща специално внимание на тракийския пир (Ath. 4.35 [151a-e].), но и събира два от тематичните му епизода в едно

(Ath. 1.27). Така симпозиумът в *Corpus Xenophonticum* може да бъде разгледан и в препратките на триада от елински, тракийски и персийски обичаи.

Тракийският симпозиум се развива в няколко сцени на „Анабазис“. Първият епизод е на южния бряг на Черно море, където в лагера на наемниците пристигат пратеници на архонта на Пафлагония. В чест на гостите е организиран пир, на който са поканени само най-достойните (δικαιοτάτους). Гости и домакини пируват (излегнати на походни легла) и пият вино с чаши от рог (Xen., *An.* 6.1.1-4). След възлиянията траките изпълняват танц под съпровод на флейта. Представя се двубой, в който воините се сражават с махайри. Единият от траките е „убит“ и пада, а победителят взима оръжието му и напуска сцената възпявайки Ситалк/а, след което „трупът“ е издърпан настрана (Xen., *An.* 6.1.1-4).

Танцът е *хипорхема*. С термина обикновено се обозначава вид хорова лирика за съпровод на боен танц – пирихиос (πυρρίχιος), но тук е в контекста си на комплекс (танц и песен). Изследователят лесно може да се подведе с предположението, че „песента на Ситалк“ е вероятно тракийска победна песен, възхождаща към времената на Ситалк и възпяваща подвизите на одриския цар. За подобна традиция, прославяща Кир Велики, Ксенофонт разказва в „Киропедия“ (Xen., *Cyr.* 1.2.1). Трябва да се вземе под внимание възможността това да е тракийското название на пеан, от епитета на Аполон Ситалк (Paus. 10.15.2), който етимологически вероятно може да се свърже със σῖτος – хляб и ἀλαλκεῖν – защитавам.

Следващият епизод е в кулата на Севт край Перинт, при първата среща между Ксенофонт и династа. Атинянинът е допуснат в тюрзиса само с двама придружители и по тракийски обичай след ръкуване-прегръдка със Севт вдигат наздравица с рог. Срещата е официална и на нея се водят предварителни преговори за наемането на войската. Разговорите приключват успешно и са дадени гаранции (Xen., *An.* 7.2.21-38).

Третата сцена от тракийския симпозиум произтича на следващия ден, когато наемниците са отведени от Севт на половин дневен преход от Перинт до села (с припаси), където да лагеруват. След организирането на стоянките стратегите и лохазите са поканени на пиршество в едно от селата (владение на Севт).

Пред вратите, докато поканените чакат да бъдат приети, Хераклид от Маронея дава протоколни съвети на гостите (Xen., *An.* 7.3.16-20). Те са в съзвучие с данните на Тукидид (Thuc. 2.97.[4]) за обичаите в двора на тракийските царе и династи. Хераклид е характеризирани от Ксенофонт с неутралното „някой си“, но няколко века по-късно Атенеи (Ath. 252a) го нарича ласкател (κόλαξ). Тук на пира са поканени отново само най-знатните (κράτιστοι) от траките, стратегите и лохазите, както и проксени от различни градове (Xen., *An.* 7.3.21).

Гостите не полягат, както е в гръцкия обичай, а сядат в кръг, след което са внесени трикраки масички (около двадесет), отрупани с парчета месо и към тях прикрепени (с шишове) големи квасени (кисели) хлябове. Трикраките синии, по обичая на траките, са поставени най-вече пред гостите. Севт разчупва лежащите пред него хлябове и ги раздава, след което същото прави и с месото, като оставя за себе си само символично количество храна (Xen., *An.* 7.3.21-23).

Това действие на династа има своите паралели, на които Ксенофонт отделя специално внимание, като на властови инструменти. В „Анабазис“ например е описано как Кир Млади изпраща на приятелите си части от деликатеси или хляб с посланието (Xen., *An.* 1.9.26): „Кир хареса това, но иска и ти да го опиташ“, а в „Агезилай“ е разказано как по Ликурговото законодателство лакедемонският архегет получава двойна дажба от

обществената трапеза, но само за да даде едната порция на някого в знак на почит (Хен., *Лас.* 15.4).

Един от наемниците отказва да разчупи и сподели хляба си и лакомията на логача води до изключително ценния коментар на Ксенофонт за големината на тракийския хляб – той съдържа примерното количество от три хойника зърно (ок. 3,282 л) или тридневната дажба на роб в Древна Гърция (и двойно по-малко за робиня).

Трикраките масички са разгледани от Атений, и ако текстът цитиран от него наистина е на Хезиод, то те се споменават в писмените източници още от VII в. пр. Хр. (Ath. 2.32). *Mensa tripes* освен от комедиографите, се коментира също така у Полукс (s.v. X.80) и се използва от Хораций (Hor., *Sat.* 1.3.13).

3.4 Списък на някои географски реалии в Corpus Xenophonticum

Бизанте (Βισάνθη) – селище, основано от о. Самос, вероятно дн. Родосто (или Текирдаг). Споменавания на „Бизанте“ в Corpus Xenophonticum се съдържат „Анабазис“ (Хен., *Ап.* 7.2.38, 7.5.8). Това е и едно от укрепените селища, за които вероятно иде реч в (Хен., *Ап.* 7.7.48-50), но без топонимът да е споменат изрично.

Сведенията се отнасят към политическата история на древна Тракия в края на 400 г. и началото на 399 г. пр. Хр.

Ганос (Γάνος) – тракийска крепост в Пропонтида.

Споменавање на „Ганос“ в Corpus Xenophonticum се съдържа в „Анабазис“ (Хен., *Ап.* 7.5.8). Това е и едно от укрепените селища, за които вероятно иде реч в (Хен., *Ап.* 7.2.38, 7.7.48-50), но без топонимът да е споменат изрично.

Сведенията се отнасят към политическата история на древна Тракия в края на 400 г. и началото на 399 г. пр. Хр.

Делта (Δέλτα) – местност над Бизантион.

Споменавания на т. нар. „Тракийска делта“ в Corpus Xenophonticum се съдържат „Анабазис“ (Хен., *Ап.* 7.1.33, 7.5.1).

Използвани са следните словообразувания за обозначаване на топонима:

- Δέλτα καλούμενον τῆς Θράκης (Хен., *Ап.* 7.1.33).
- Θρᾷκας εἰς τὸ Δέλτα καλούμενον (Хен., *Ап.* 7.5.1).

Едното от сведенията се отнася към ранната политическа история на древна Тракия (Хен., *Ап.* 7.5.1), а другото към действията на наемниците в Тракия през 400 г. пр. Хр. (Хен., *Ап.* 7.1.33).

Евксински понт (Εὐξεινος Πόντος) – дн. Черно море, гранично за Европа и Азия.

Споменавания на Черно море в Corpus Xenophonticum се съдържат в пет съчинения:

- В „Анабазис“ (Хен., *Ап.* 4.8.22, 5.1.15, 5.6.15, 5.6.19-20, 5.7.7, 5.7.15, 6.1.16, 6.2.4, 6.5.20, 7.1.1, 7.1.24, 7.5.12).
- В „Гръцка история“ (Хен., *Hell.* 1.1.22, 2.2.1, 4.8.27, 4.8.31, 5.1.28).
- В „Киропедия“ (Хен., *Cyr.* 8.6.21, 8.8.1).
- В „За добрия стопанин“ (Хен., *Оес.* 20.27).
- В „Атинското държавно устройство“ (Хен., [*Ath. pol.*] 2.6-7).

Използвани са три лексеми за обозначаване на хидронима:

- Πόντος (Хен., *Ап.* 5.1.15, 5.6.15, 5.6.19-20, 5.7.7, 5.7.15, 6.1.16, 6.2.4, 6.5.20, 7.1.1, 7.5.12; Хен., *Hell.* 1.1.22, 2.2.1, 4.8.27, 4.8.31, 5.1.28; Хен., [*Ath. pol.*] 2.6-7).
- Εὐξεινος Πόντος (Хен., *Ап.* 4.8.22; 5.1.1; Хен., *Cyr.* 8.6.21, 8.8.1).
- Εὐξείνους (Хен., *Оес.* 20.27).

Най-често споменаванията са свързани с отстъплението на наемниците покрай южното крайбрежие на Черно море (Хен., *An.* 4.8.22, 5.1.1, 5.6.15, 5.6.19-20, 5.7.7, 5.7.15, 6.1.16, 6.2.4, 6.5.20, 7.1.1). Няколко сведения се отнасят към икономиката и финансите, най-вече организацията на митата (десятька) за корабите, които изнасят зърно от Черно море (Хен., *Hell.* 1.1.22, 4.8.27, 4.8.31, 5.1.28) и с морската търговия (Хен., *Oec.* 20.27; Хен., [Ath. pol.] 2.6-7). Към политическа история на древна Тракия и Елада могат да бъдат отнесени (Хен., *An.* 5.1.15; Хен., *Hell.* 2.2.1; 4.8.27), а на Персия (Хен., *Cyr.* 8.6.21, 8.8.1). Към географските се отнасят (Хен., *An.* 5.7.7, 6.5.20, 7.5.12), а към етноложките (Хен., *An.* 6.2.1-2).

Ксенофонт използва Понт само като название на Черно море, а не на териториите прилежащи около южната му част, каквато е ситуацията през елинистическата епоха и по-късно.

Неонтейхос (Νέον τεῖχος) – крепост, намираща се близо до Бизанте.

Споменавање на селището в *Corpus Xenophonticum* се съдържа в „Анабазис“ (Хен., *An.* 7.5.8). Това вероятно е и едно от укрепените селища, за които става въпрос в (Хен., *An.* 7.2.38, 7.7.48-50), но без топонимът да е споменат изрично.

Сведенията се отнасят към политическата история на древна Тракия в края на 400 г. и началото на 399 г. пр. Хр.

Салмидесос (Σαλμυδησόος) – топоним на западното крайбрежие на Черно море.

Споменавање на „Салмидесос“ в *Corpus Xenophonticum* се съдържа в „Анабазис“ (Хен., *An.* 7.5.12-14). Сведението се отнася към политическата история на древна Тракия в началото на 399 г. пр. Хр., но е придружено с географски и етнографски данни.

Тракийски Херсонес (Χερρόνησος) и **Хелеспонт** (Ἑλλήσποντος) – дн. полуостров Галиполи и протока Дарданели.

Споменавания на Тракийски Херсонес или Хелеспонт в *Corpus Xenophonticum* се съдържат в 4 съчинения:

- В „Анабазис“ (Хен., *An.* 1.1.9; 1.3.3-4; 2.6.1-5; 5.6.25).
- В „Гръцка история“ (Хен., *Hell.* 1.1.1-22; 1.1.35-36; 1.2.11; 1.2.13-16; 1.3.8; 1.3.10; 1.3.17; 1.5.11; 1.5.17; 1.6.19-22; 1.7.1-2; 2.1.17-30; 2.2.5; 3.2.6-11; 3.4.10-11; 4.2.6-8; 4.3.1-3; 4.3.17; 4.8.3-6; 5.1.1; 5.1.6-7; 5.1.6-7; 5.1.25-27).
- В „Агезилай“ (Хен., *Ages.* 1.14; 2.1; 2.11).
- В „Киропедия“ (Хен., *Cyr.* 2.1.5; 4.2.30).

Към политическа история на Елада и древна Тракия могат да бъдат отнесени (Хен., *Ages.* 1.14; 2.1; 2.11; Хен., *An.* 1.1.9; 1.3.3-4; 2.6.1-5; 5.6.25; 7.8.1-6; Хен., *Hell.* 1.1.1-22; 1.1.35-36; 1.3.8; 1.3.10; 1.3.17; 1.5.11; 1.5.17; 1.6.19-22; 1.7.1-2; 2.2.1-5; 2.1.17-30; 2.2.1-5; 3.2.6-11; 3.4.10-11; 4.2.6-8; 4.3.1-3; 4.3.17; 4.8.3-6; 5.1.1; 5.1.6-7; 5.1.6-7; 5.1.25-27), на Персия (Хен., *An.* 1.1.9; 1.3.3-4; 2.6.5), а на Фригия (Хен., *Cyr.* 2.5.1; 4.2.30).

Към географските (Хен., *Ages.* 2.11; Хен., *An.* 5.6.25; Хен., *Hell.* 2.1.21; 3.2.10), а към финансовите сведения се отнасят (Хен., *Hell.* 1.1.8; 1.3.8; 1.7.1-2; 4.2.7).

Тракион (Θράκιον) – равна, незастроена площ зад стените на Бизантион. Там се е намирала и една от портите на града, носеща названието „Тракийска“.

Споменавания на т. нар. „Тракион“ в *Corpus Xenophonticum* се съдържат в две съчинения:

- В „Анабазис“ (Хен., *An.* 7.1.24).
- В „Гръцка история“ (Хен., *Hell.* 1.3.18-20).

Използвани са следните словоформи за обозначаване на топонима:

- Θράκιον καλούμενον (Хен., *An.* 7.1.24).

- Θράκιον καλούμενας (Xen., *Hell.* 1.3.20).

Портата се споменава във връзка с политическата история на Древна Гърция (Xen., *Hell.* 1.3.18-20), а площадът с бунта на наемниците в града (Xen., *An.* 7.1.24) през 400 г. пр. Хр. Една от градските порти на Абдера също е носила названието „Тракийска порта“.

Тралес (Τράλλεις) – град в Кария, Мала Азия (до дн. гр. Айдын).

Споменаване на „Тралес“ в Corpus Xenophonticum се съдържа в „Анабазис“ (Xen., *An.* 1.4.8).

Сведението се отнася към похода на Кир Млади и може да се датира в 401 г. пр. Хр.

В писмените източници градът е споменат за първи път от Ксенофонт. По преданието, което записва Страбон, градът е основан от траки (Strabo 14.1.42).

Равнината на тините (Θυνῶν πεδίον) – Споменавания на „полето на тините“ в Corpus Xenophonticum се съдържат в „Анабазис“ (Xen., *An.* 7.4.2).

Това географско понятие се споменава във връзка с политическата история на Древна Гърция и Тракия през 400 и 399 г. пр. Хр.

Хелеспонт (Ἑλλήσποντος) – вж. Тракийски Херсонес.

Хиерон орос (ἱερὸν ὄρος) – ороним в Тракия, на северното крайбрежие на Пропонтида.

Споменавания на „Свещената планина“ в Corpus Xenophonticum се съдържат в „Анабазис“ (Xen., *An.* 7.1.14, 7.3.3).

Планината се споменава във връзка с политическата история на Древна Гърция и Тракия през 400 г. пр. Хр.

Основни изводи. Между отделните съчинения на Ксенофонт и в тракийски план се долавят вътрешни препратки, устойчиви структурни модели и литературни похвати, които изискват както интертекстуални, така и детайлизирани сравнителни анализи.

Данните за малоазийските траки попадат в рамките на два века (VI-IV в. пр. Хр.), изследвани са частично и тепърва има да се вписват колкото концептуално, толкова и историографски не само в траколожките изследвания. Обособените раздели за Азиатска Мизия, Пафлагония, Велика (Голяма) и Малка (Хелеспонтийска) Фригия, както и за някои други предполагаемо близки до траките в културно и етническо отношение древни общности, имат предимно информативен характер, който изисква бъдещи целеви изследвания.

От своя страна, данните за европейски траки и техните политически, обществени и културни дела са не само допълнения към известното ни от Херодот и Тукидид. Те представляват изключителни по своята информативност и историографска значимост описания на наблюдател с остро око и надарено перо. Ксенофонт ги прави въз основа на своите обиколки и по правило е наблюдавал нещата *in situ*. Ето защо той разказва така, че да даде редица неизвестни от други източници тракийски реалии и дори да представи своите ценни наблюдения за властовите зависимости и дискуссионните царски практики от края на V и първата половина IV в.

Под „цар на траките“ Ксенофонт е разбирал владетели от одриската династия и впечатлява неговия извод (Xen., *Cyr.* 1.1.4), че въпреки значителната си численост и ресурси, траките спадат към онези народи, които не следват експанзионистка политика, а се стремят да наложат и да съхранят властта в границите на собствените си територии. Казано по друг начин, според нашия автор, у тракийските царе не са били налице имперски стремежи спрямо околните територии на нетракийските общности. Това негово наблюдение обаче изисква допълнителни проучвания.

Немалко данни разкриват как елинската култура прониква и влияе, както и какво заимства (на различни равнища) от тракийската обществена среда: от възприемането на елинския език (Севт говори гръцки; траките от селата, нападнати от Ксенофонт, го наричат по име и го заплашват на гръцки) до навлизането на някои предмети от всекидневието и лукса на полиския свят в тракийската селска битова среда (напр. събирането от мелинофагите на останки от корабокрушения). Тази проблематика също изисква бъдещи изследвания, особено що се отнася до възможностите да се изследват „тракийските“ реалии в рисуваната луксозна черно и червенофигурна керамика.

Именно личните наблюдения и историко-географските екскурси на Ксенофонт позволяват да се установи, че траките прилагат бойни тактики, които имат своите паралели, сходства и различия с персийските, скитските и илирийските практики. Това му позволява ясно да маркира и похватите на тракийските пелтасти и изобщо на използваните бойни прийоми както на равнинни, така и на планински терени.

Особено място заемат ксенофоновите наблюдения на тракийския бит, като описанията на тракийските села, къщи и обори, също като храните, напитките и начините на пируване, са безценни за етнологите. Същевременно доста подробните описания на заграбените тракийските стада и наличните храни не са самоцелни, защото всъщност целят да покажат на елините големите възможности колкото за грабеж, толкова и за търговия.

Данните на Ксенофонт безспорно свидетелстват за богати тракийски села, в които е могло да се намери много ечемик, жито и всякакви други храни, а данните за техните хлебни дажби показват, че те още в края на V – началото IV в. са имали не само развито скотовъдство, но и сравнително добро зърнопроизводство.

И най-накрая, но не на последно място, данните на Ксенофонт могат да се използват за по-детайлни анализи на т. нар. престижна икономика на одрисите. Те наистина очертават наличието на пазарни отношения, но като цяло показват особеностите на „царската икономика“, където (по персийски модел) своята немалка роля имат колкото данъците и таксите, толкова и целево поднасяните на владетелите „дарове“

Заклучение

Сведенията, предоставени от Ксенофонт, синът на Грил, за древна Тракия и траките са многостранни и обхващат най-различни аспекти от тракийския бит, култура и политика както в Анатолия, така и в европейска Тракия. Оформеният каталог в Приложение II на извлечените данни илюстрира това най-добре. Той би могъл да служи като систематичен справочник не само за съответните специалисти, но и за всички, които се интересуват от антична история, философия, археология и етнография на Античността, и в частност – древна Тракия. Многоаспектността на Ксенофоновата информация предопредели и структурата на последната трета глава на дисертационния труд, като тематичното разнообразие на данните предпостави изложението да има изцяло извороведски характер с историографска насоченост. По този начин (в съзвучие с предходните глави), в нея бяха открити някои по-рядко коментирани моменти от Ксенофонт. Изборът на хронологическата рамка – времето, в което са написани ксенофоновите съчинения – обаче е условен. Използваните от „атическата муза“ негови предходници (Херодот и Тукидид, както и съчинения на някои достигнали само във фрагменти антични автори) и особено естеството на ксенофоновите рецепции в античната и средновековната литература всъщност наложиха да се анализират сведения от един изключително широк времеви обхват – от IV в. пр. Хр. до XIV век.

Немалка част от наративите пък тепърва предстои да се изследват, анализират и да се вписват в античната историография и съответно в тракологията. Ето защо пътят към историографския синтез на изворовите данни нямаше как да не изиска съставянето на обобщен списък на важните сведения, който предпазливо може да бъде наречен *Corpus Xenophonticum Thracorum*. В него могат да бъдат разграничени преките сведения за Тракия и траките, но и косвени такива (вкл. наличните данни за населението в Малоазийска Мизия, Пафлагония, Голяма и Хелеспонтийска Фригия, както и на някои други предполагаемо близки до траките в културно и етническо отношение антични общности).

Общите наблюдения от изготвения списък от каталогизираните сведения показват, че само в три от петнадесетте съчинения на Ксенофонт – а именно „Апология на Сократ“, „Хипарх“ и „Хиерон“ – липсват сведения, отнасящи се до Тракия и тракийския свят, т.е. в 12 текста на Ксенофонт се откриват данни за Тракия. Като сравнение в ИТТ2 са използвани 7 съчинения на Ксенофонт. Това обстоятелство свидетелства за сравнително устойчивия интерес на „атическата муза“ към тракийските реалии. Следва да се подчертае, че значителна част от систематизираните сведения са предадени *ex autopsyia*, което ги превръща в източници от първи порядък за изследването на тракийското минало – в политически, културен и битово-обреден аспект.

Автосправка за приносите на дисертационния труд

1. Подбрани и анализирани са наличните антични и средновековни сведения за живота, дейността и творчеството на Ксенофонт Атински. Те са представени по каталоген принцип и в двуезичен формат (Приложение 1), което позволява уточняване на дискуссионните моменти в неговата биография.
2. В първа глава се отхвърлят утвърдените в научната литература късни датировки на раждането на Ксенофонт и се защитава ранна датировка, обоснована с нови аргументи. След нейното прецизиране, за година на раждане на Ксенофонт може да се приеме 442/1 г. пр. Хр.
3. Във втора глава за пръв път е обобщена и систематизирана наличната историографска информация за отделните съчинения в *Corpus Xenophonticum*. Това позволява прецизирането на редица дискуссионни постановки и създава основа за бъдещи палеографски и текст критични анализи.
4. Определянето на 442/1 г. пр. Хр. като датировка за раждането на Ксенофонт представлява допълнителен аргумент в полза на авторството му върху „Атинската държавна уредба“ и като продукт на неговото ранно (младежко) творчество.
5. От *Corpus Xenophonticum* са извлечени всички сведения, отнасящи се както до европейските, така и до малоазийските траки. Те са представени в двуезичен формат (Приложение 2). Така формираната база данни може да подпомага бъдещи проучвания в рамките на траколожката проблематика.
6. Каталогът със свидетелства на Ксенофонт служи като основа на третата глава, в която е представена систематизация на почти всички сведения, които „атическата муза“ предоставя относно древна Тракия и траките. Различните теми са групирани, анализирани и коментирани в три основни раздела.
7. Анализирани са наличните данни за Созий. Този тракийски роб е бил закупен срещу безпрецедентната цена от един атически талант. За първи път енигматичната фигура се свързва с „маска“ от *старата атическа комедия*, а текст на Теофраст позволява да се допълнят нови данни относно неговия етнически произход, социален и правен статус.
8. Разгледани са сведенията за тракийския произход на Антистен (по майка), като въз основа на текст на Цицерон е отхвърлена т. нар. „фригийска версия“, представляваща късна интерполация на собствените думи на киника.
9. Обърнато е внимание на преводни несъответствия в пасаж от Ксенофонт (Хен., Ал. 7.5.1), където „одрисецът Терес (някакъв древен)“ е интерпретиран като „Тер/ес, син на Одрис (някакъв древен цар)“. Така от прочита на пасажа зависи дали в стемата на тракийските царе би могло да бъде добавено или отхвърлено име на владетел-епоним на Одриското царство.

10 Разгледана е възможността т. нар. „песен на Ситалк“ да не представлява тракийска победна песен, възхождаща към времето на одriskия владетел Ситалк, а да е тракийското наименование на пеан.

11. Синтезирани са данните в съчиненията на Ксенофонт относно различни географски реалии свързани с древна Тракия и траките.

Публикации по темата на дисертацията

Статии в научно списание:

1. „По следите на Созий Тракиеца в античната литература“ (под печат / в *Thracia* 2023).
2. „Кога е роден Ксенофонт? Завръщане към изворите и нови аргументи“ (под печат / в бр. 3/25 на списание „История“).

Статии в сборник:

1. Пенев, Н. (2021). „По следите на един мизийски танц, описан от Ксенофонт“, *Jubilaeus* 8(2), 159–170.